

Abstract

In Sweden the Sami people is a national minority of indigenous people. Traditionally they are living in northern Sweden but can be found all over the country. The Church of Sweden has a long tradition of giving church services using the native Sami language in the Swedish part of Sapmi, the Sami people name of their land. The problem of recruiting Sami speaking clergy has always been great and different solutions has been tried. In the 1950's Bishop Bengt Jonzon instituted a position as vicar for the Sami people, "kyrkoherde för samer", in the diocese of Luleå with responsibility for church services in Sami language for all Sami people in Sweden. It was not a territorial parish, but the work of the vicar should be coordinated and integrated in agreement with the local territorial parishes.

This paper will investigate why Bishop Jonzon did this organizational change in the diocese of Luleå at that time. The work is done as Narrative Analyses applied on Jonzon's investigation in the past and present situation for church services dedicated for the Sami people, his records from the bishopric, his pastoral letter, his diary and other writings and archive material from his life as well as the biography about him written by his son.

References are made to present documents within the Swedish church. As this is a Protestant Lutheran church, references are also made to its creed and the ordination promise for its bishops and clergy. At ordination they promise that the Holy word shall be presented clear and true in a way understandable by the people. Luther had the idea that this can best be made by using the mother tongue.

The official view on the lapps, which was how the Sami people was called around year 1900, was that they should either be fully assimilated in the Swedish society by abandoning all their Sami identity and speak only Swedish or remain as a separate group managing their reindeers in the mountain area and living in their Lapp cots and not taste the ordinary Swedish lifestyle according to the "Lapps should be Lapps" ("lapp skall vara lapp") -policy.

Bishop Jonzon presents his view on the culture and traditions of the Sami people that it is of great value for Sweden and that it would be a big loss if lost for ever. He also initiated and promoted the Sami Folk High School and the Sami hand craft development to strengthen the Sami identity.

The finding is that Bishop Jonzon as Pastor Pastorum wanted to give the possibility for a vicar for the Sami people (en kyrkoherde för samer) to develop a higher competence in Sami language by frequent use of the it and understand the Sami context well thereby giving better

services and at the same time finding the work more rewarding. It is also a way to live up to the Lutheran creed and the ordination obligation to present the Holy word clear and truthful and in a way well understood by the Sami people.

Key words: Bengt Jonzon, Bo Lundmark, Indigenous People, Pastor Lapponum, Pastor Pastorum, Pastoral Care, Sami sermon, Vernacular Languages, Vicar for Sami people

Swedish keywords: Ursprungsbefolkning, Kyrkoherde för samer, Samernas kyrkoherde

Innehåll

1	Inledning.....	1
1.1	Introduktion.....	1
1.2	Syfte	1
1.3	Frågeställningar	2
1.4	Material	2
1.5	Metod.....	3
1.6	Etiska regler.....	6
1.7	Teorier	7
1.7.1	Narrativ analys	7
1.7.2	Sociologisk anpassningsmodell.....	7
1.7.3	Perspektiv på rasteori och kolonisation.....	8
1.7.4	Självbestämmande.....	8
1.8	Några använda begrepp.....	9
1.8.1	Abduktivt resonemang.....	9
1.8.2	Pastor lapponum	9
1.8.3	Pastor pastorum	9
1.8.4	Same och lapp	9
1.8.5	Territorialprincipen.....	9
1.9	Avgränsningar	9
1.10	Forskningsöversikt	10
1.10.1	Forskning och utredningar utförda inom Svenska kyrkan.....	11
1.10.2	Forskning avseende icke territoriell församling för samerna	11
1.10.3	Forskning avseende samiskan och dess användning	12
1.11	Disposition.....	12
2	Undersökning	12
2.1	Bakgrund om samerna i Sverige.....	13
2.2	Modersmålets ställning.....	14
2.3	Utredningsuppdraget 1953	17
2.4	Utredning rörande den kyrkliga verksamheten bland den lappsk- och finsktalande befolkningen.....	17
2.4.1	Berättelsen	18
2.4.2	Historisk tillbakablick på pastores lapponum och Jonzons tolkning av denna tjänst....	19
2.4.3	Kompetensutveckling.....	20
2.4.4	Vagabonderande liv.....	21
2.4.5	Remissvaren på Utredningen.....	21

2.5	Jonzons biografi författad av sonen Bror Jonzon	22
2.5.1	Uppväxt och barndom	23
2.5.2	Hjärtat i fjällvärlden	23
2.5.3	Tolkning	24
2.6	Jonzons Herdabrev	24
2.6.1	Biskop Olof Bergqvist.....	24
2.6.2	Uppväxt, ungdom och studietid.....	26
2.6.3	Diakonistyrelsen	27
2.6.4	Gästrikland	27
2.6.5	Ministerium verbi divini.....	28
2.6.6	Budskapet och skriften	30
2.6.7	Budskapet och budbäraren	30
2.7	Studier i Paavo Ruotsalainen's fromhet med särskild hänsyn till frälsningsvissheten	31
2.8	Predikningar	32
2.9	Visitationsprotokoll	33
2.9.1	Noteringar ur protokoll från visitationer i Luleå stift.	33
2.10	Dagbok	34
2.11	Vattenkraftutbyggnaden som ändrade flyttningsmönster.....	35
2.12	Ändrade bosättningsvanor med mindre flyttning	35
2.13	Folkskolereformen.....	35
2.14	Samernas folkhögskola.....	36
2.15	Hantverk och andra samiska kulturyttringar	37
2.16	Lundmarks berättelse om hur det blev för en av befattningshavarna.	37
3	Resultat.....	37
3.1	Lärdomar för kyrkan i stort avseende på språk och migranter	39
4	Diskussion	40
5	Sammanfattning.....	41
6	Förslag	42
7	Litteratur.....	43

1 Inledning

1.1 Introduktion

Kyrkoherde emeritus Bo Lundmarks självbiografi *Såvitt jag minns*¹ förde in mig i frågeställningen vad en kyrkoherde för samerna var för något, hur den tjänsten tillkom och varför det inträffade just då. Lundmark var en av de få som innehade den unika tjänsten men å andra sidan gjorde han det under en ganska lång tid, 1979-91, det vill säga under 12 år.

Ett starkt intresse för fjällvärlden kombinerat med intresset för kyrkohistoria ledde mig fram till denna vilja. Ur detta vill jag också om möjligt kunna bidra med en del lärdomar för att hantera det sjunkande engagemanget för Svenska kyrkan och den aktuella migrationssituationen i vårt land. Är det kanske så att fokusering på modersmålets användning och unika möjligheter även är en nyckel till förbättringar inom dessa områden i vår tid?

Att ett antal saker ju faktiskt hände kan man läsa om men mindre om vad som drev de inblandade personerna att driva dessa frågor. Där är min förhoppning att jag kan bidra med några pusselbitar för att ge fler ökad förståelse för detta.

1.2 Syfte

Uppsatsen har till syfte att utröna varför tjänsten som kyrkoherde för samerna inrättades. Vad var det som fick biskopen i Luleå, Bengt Jonzon, som levde 1888-1967 och var biskop i Luleå 1938-56, att satsa på en lösning med en icke territoriell kyrkoherde för samerna? Varför valdes denna lösning för att säkerställa möjligheten att fira gudstjänster och bedriva annan församlingsverksamhet på samiska med samisktalande präster? Närmare bestämt varför löste just han detta och då på ett annat sätt än man gjort tidigare och varför gjorde han det just då? Hade samhällsförändringarna lett dit och nya alternativ behövde prövas? Eller hade det kopplingar till förändringar i skolväsendet? Vikten av att på sitt modersmål ha möjligheter att bättre förstå och uttrycka existentiella frågeställningar kanske har avgörande betydelse för hela det religiösa engagemanget?

De svenska samernas kyrkotradition inom Svenska kyrkan har kommit i fokus i vår tid genom det pågående försoningsarbetet mellan Svenska kyrkan och samerna i Sverige. Idag är samerna en av staten erkänd grupp av urbefolkning i Sverige vilket bland annat gjort att samiska nu klassas som ett officiellt minoritetsspråk. Som grund för den pågående

¹Lundmark. 2014.

försoningsprocess mellan Svenska kyrkan och samerna togs vitboken *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna En vetenskaplig antologi*² fram och är ett underlag för denna process. Därmed inte sagt att alla problem relaterade till samerna och Svenska kyrkan löses men arbetet har startat. Någon motsvarande generell försoningsprocess mellan svenska staten och samerna kan inte sägas ha startat utan tvärtom drar sig staten till exempel för att ratificera ILO 169³ som skall säkerställa minoriteternas rättigheter. Detta trots att Sverige varit engagerad för dess tillkomst.

Svenska kyrkan hade under 1600-1700-talet medverkat till att samernas egen religion i det närmaste utrotades vilket ledde till en stark misstro från samernas sida mot Svenska kyrkan.⁴ Denna misstro finns till vissa delar kvar även in i vår tid. Icke desto mindre har många samer under alla tider visat stort intresse för kristendomen och ett exempel på detta är læstadianismen som hade stora framgångar i norra Sverige.

1.3 Frågeställningar

Ovanstående sammanfattar jag i följande frågor:

Fråga 1 Varför inrättades tjänsten som Kyrkoherde för samer av biskop Jonzon och varför just då?

Fråga 2 Kan några generella lärdomar (utöver gällande samernas situation) dras av detta och vara tillämpbara i 2000-talet situation för Svenska kyrkan och den nuvarande migrationsprocessen i Sverige?

1.4 Material

Biskop Jonzon har på olika sätt gett uttryck för sin syn på prästämbetet, samernas kultur och deras ställning i det svenska samhället. Hans ovanligt omfattande Herdabrev är ett exempel.⁵ Biografen, *Bengt Jonzon, biskop i norr*, skriven av hans son Bror Jonzon, ger en bred bild av biskop Jonzon.⁶ Bror Jonzon konstaterar där att faderns dagböcker är mycket knapphändiga varför han vill bredda bilden av biskopen och hans omgivning. Detta stämmer med mina försök att hitta personliga reflektioner i dagböckerna. Den generationens män verkar inte skriva om sådant i dagböcker utan begränsade sig till fakta som vilka dagar man reste vart och

² Lindmark, & Sundström. 2016.

³ ILO 169

⁴ Lindmark, & Sundström. 2016.

⁵ Jonzon. 1938.

⁶ Jonzon. 1988.

vilka personer man träffade. Flera av hans samtida och nutida författare och utredare har dock beskrivit situationen under den intressanta tiden liksom de framtidsmöjligheter man då såg.

Användning av samiska språket är grundförutsättning för kyrkoherdetjänsten. Därför tittar jag på material om skolsystemet och den då aktuella utredningen om skolfrågan. Både skola och kyrka organiserades inom Ecklesiastikdepartementet under första halvan av 1900-talet så kopplingen kan antas varit stark. Här för jag också en diskussion utifrån reformationens betoning av modersmålets betydelse genom jämförelse med Luthers *Lilla katekesen* med kommentarer av Carl Axel Aurelius och Margareta Brandby-Cöster⁷.

Textmaterial utgörs av *Utredningen rörande den kyrkliga verksamheten bland den lapsk- och finsktalande befolkningen*⁸, Jonzons *Herdabrev till Luleå stift*⁹, biografien *Bengt Jonzon, biskop i norr*¹⁰ skriven av sonen Bror Jonzon, biskop Bengt Jonzons dagbok från tiden 1953-58¹¹, visitationsprotokoll från domkapitlet i Luleå stift under denna tid¹² och material ur biskop Jonzons arkiv¹³. Nutida material i form av *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*¹⁴, "När jag var åtta år lämnade jag mitt hem och har ännu inte kommit tillbaka" – *Minnesbilder från samernas skoltid*¹⁵ och *Samiska frågor i Svenska kyrkan*¹⁶ ger bakgrund och kunskap om samernas relation till samhället och kyrkan i 2000-talets perspektiv. *Kyrkan och samerna* som utgavs av Svenska missionssällskapet med redaktör Stig Hellsten bidrager också till bilden.¹⁷ Till detta kommer några predikningar, skrifter och doktorsavhandlingen av Jonzon samt tidningsartiklar runt ämnet. Bo Lundmarks självbiografi *Såvitt jag minns*¹⁸ som ger bidrag genom att visa hur tjänsten fungerade.

1.5 Metod

För att finna ut varför Jonzon drev lösningen med en icke territoriell kyrkoherdetjänst för samer formulerar jag utifrån materialet underlag för en tänkbar berättelse (ett narrativ). Den lyfter fram Biskop Jonzons bevekelsegrunder för att säkerställa rekrytering av samisktalande

⁷ Luther. 2011.

⁸ Jonzon. 1958.

⁹ Jonzon. 1938

¹⁰ Jonzon. 1988.

¹¹ Bengt Jonzons dagbok

¹² Domkapitlet i Luleå stift arkiv

¹³ Biskop Jonzons arkiv

¹⁴ Lindmark & Sundström. 2016.

¹⁵ Huuva & Blind. 2015

¹⁶ Ekström. 2006.

¹⁷ Hellsten.1985.

¹⁸ Lundmark. 2014.

präster. Inspiration till metoden fann jag i *Narrative Methods for the Human Sciences* av Catherine Kohler Riessman.¹⁹ Hon skriver bland annat att “the researcher does not *find* narratives but instead participates in their creation”.²⁰ Detta tycker jag passar bra för den valda frågeställningen i relation till materialet.

Kyrkan och skolan har under lång tid varit nära sammankopplade. UNESCO framlade 1953 rapporten *The Use of vernacular languages in education*.²¹ Där drivs tesen att modersmålet skall användas i den första skolgången för att underlätta de första kontakterna med skolan och lärande. Detta dokument kan jag inte fastställa att Jonzon personligen tog del av men i hans utredning om samiska språkets ställning i kyrkan deltog Israel Ruong som innehade befattningen som nomadskolinspektör 1945–67 och som deltog i Nomadskoleutredningen 1957. I *Samernas skolgång Betänkande utgivet av 1957 års nomadskoleutredning*,²² tas 1953 års UNESCO-dokument upp som en bilaga. Ruong torde således mycket väl ha kunnat utgöra en överbryggande länk. Detta bör då ha påverkat biskop Jonzons inställning till användning av modersmålet även i församlingsarbete och gudstjänst.

Biskop Jonzons starka betoning av vigningslöftets krav på accept av Svenska kyrkans bekännelseokument i sitt Herdabrev är intressant. I *Kyrkohandboken* 1987 som jag menar i andemening stämmer överens med den på Jonzons tid gällande versionen står det bland annat” ... tillse att Guds ord blir rent och klart förkunnat så som det är oss givet i den heliga Skrift ...”.²³ Med detta kopplat till Lilla Katekesens text blir det ett nödvändigt villkor att gudstjänst och församlingsvård måste ske på modersmålet som i det aktuella fallet är samiska.²⁴

Då blir även kravet som det formulerades i Kungliga Maj:t förordning från 1959 på innehavare av kyrkoherdetjänsten att ”... skaffa sig noggrann kännedom om denna befolkning och dess förhållanden och behov i berörda avseenden ...” viktigt.²⁵ Det räcker inte att bara se till språket utan även den kontext i vilket det används måste beaktas för att användningen skall bli meningsfull.

¹⁹ Riessman. 2008

²⁰ Riessman. 2008. 21.

²¹ Unesco. 1953.

²² Samernas skolgång. 1957.

²³ Kyrkohandbok 1987.

²⁴ Aurelius & Brandby-Cöster. 2011. 59.

²⁵ Förordning. 1959.

Arbetet är i huvudsak en textanalys men kompletterad med Ol Johan Sikku's föredrag²⁶.

Studiens resonemang är kvalitativt och blir narrativt som David Silverman beskriver i *Interpreting qualitative data*.²⁷ Hade en kvantitativ studie kunnat gjorts? En kartläggning av antalet samisktalande präster över tid vore kanske möjlig. En studie av hur nuläget ser ut föreslås i *Samiska frågor i Svenska kyrkan* med fokus på de kyrkliga utbildningarna.²⁸ Ett arbete bedrivet av Herdaminneskommittén utgivet 1982 i Luleå stift avseende åren 1904-81 listar församlingar och präster. Svårigheten att identifiera huruvida den enskilda prästen behärskade samiska är dock stor. Jonzon arbetade heller inte med ett sådant statistiskt material. Därför väljes inte en kvantitativ analys.

Vid tolkning av primärkällor sker detta enligt Dobson & Ziemann (red), *Reading primary sources The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth century history*.²⁹ Det gäller då dagböcker, predikningar, herdabrev, eventuell korrespondens och officiellt arkivmaterial från Luleå stift och dess biskop. Den information som finns tillgänglig i vår tid behöver placeras in i ett nutida ramverk så att de tankar och åsikter som fanns så blir förståeliga i vår tid. Det krävs således både en tolkning och en översättning.³⁰

Eftersom Jonzons Herdabrev, biografien över Bengt Jonzon och Bo Lundmarks självbiografi används för att utröna hur kyrkans män ser på sin verksamhet och därmed sin relation till samerna förefaller den narrativa metoden lämplig. De är berättelser om kyrkans män som verkar i samisk miljö. Alla kan ses som berättelser. Genom att följa Jonzons utveckling kan hans relation till samernas situation studeras och hans bevekelsegrunder för sitt handlande identifieras.

Berättelserna kan också ses som nedtecknade muntliga historiebeskrivningar. *Muntlig historia i teori och praktik* utgiven av redaktörerna Malin Thor Tureby och Lars Hansson får bidra med modell för hur tolkarens makt skall hanteras. Vid tolkningen behöver man vara medveten om att berättelsen finns på 3 nivåer. Händelsen i sig, minnet av händelsen och tolkningen av detta där en sammanvägning sker.³¹ Det diskuteras där även hur man skall förstå vem som ges

²⁶ Sikku. 2017.

²⁷ Silverman. 2014.

²⁸ Ekström. 2006. 109.

²⁹ Dobson & Ziemann. 2009.

³⁰ Dobson & Ziemann. 2009. 27.

³¹ Tureby & Hansson. 2015. 27.

röst i materialet.³² Skillnad i kontexten och dess betydelse vid händelsen och vid tolkningen måste beaktas.³³

Hur arbetet med narrativ analys kan ske exemplifieras av Catherine Kohler Riessman i *Narrative Methodes for the Human Sciences*.³⁴ Hon beskriver Narrativet som en sammanhängande berättelse som är sekventiellt organiserad och beskriver resulterande handlingar.³⁵ Narrativ kan skapas både för individer och organisationer för att beskriva dem och dess syften och är starkt kopplade till den kontext de skapas i.³⁶

Ett alternativt arbetssätt vore analys av koloniseringsdiskurs, skoldiskurs och identitetsdiskurs på det sätt Lars Elenius behandlar i kapitlet ”Stiftsledningen och minoritetspolitiken” i *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*.³⁷ Koloniseringen berörs i viss mån i diskussion om hur fria samerna var och om det var en Samernas kyrkoherde eller en Kyrkoherde för samerna. Skoldiskursen berörs något när jag undersöker skolans utveckling under den studerade perioden även om jag inte formulerar mig i sådana termer.

Jag väljer således den narrativa metoden då jag inte tror jag kan hitta direkt historiskt verifierbara skäl för Jonzons engagemang. Då det inte lyckats under lång tid med rekrytering av tillräckligt många samisktalande präster behöver jag nog mer läsa mellan raderna i befintligt material för att finna motiveringar till biskop Jonzons agerande. Som Riessman skriver måste man hitta och själv skriva berättelsen.³⁸

1.6 Etiska regler

I den mån material från dagböckerna, domkapitelarkiv eller på annat sätt opublicerat material kommer till användning kommer hänsyn till etiska regler enligt *CODEX - samlingen av regler och riktlinjer för forskning*³⁹ att tillämpas. En del av arkivmaterialet är kopplade till restriktioner och har granskats av arkivansvariga på arkiven före min läsning. Personliga uppgifter har avidentifierats vid behov.

³² Tureby & Hansson. 2015. 43.

³³ Tureby & Hansson. 2015. 79.

³⁴ Riessman. 2008.

³⁵ Riessman. 2008. 3.

³⁶ Riessman. 2008. 7.

³⁷ Elenius. 2016. 469.

³⁸ Riessman. 2008. 21.

³⁹ CODEX. 2017.

1.7 Teorier

Det finns några teoretiska modeller jag använder för att koppla skeendet till olika samtida företeelser.

1.7.1 Narrativ analys

Det har diskuterats om Narrativ analys är en metod eller teori.⁴⁰ Många gånger är den använd för framtagning av ett narrativ ur ett intervjumaterial. Jag använder de olika berättelserna om och ur Jonzons liv för att ta fram de troliga bakomliggande skälen för Jonzons agerande. Jonzon skriver att samernas kultur är viktig men inte varför han tycker så.

1.7.2 Sociologisk anpassningsmodell

Det finns även sociologiska teorier som är applicerbara. Under 1950-talet började man ifrågasätta om människor alltid skulle anpassa sig efter samhället eller om det borde vara tvärt om. Göran Ahrne ger en översiktlig analys av detta i *Att se samhället*.⁴¹ Resonemanget kan som jag ser det tillämpas på Svenska kyrkan. Skulle samerna få lov att lära sig svenska som en del av en integration eller assimilering eller skulle kyrkan anpassa sig och erbjuda samiska gudstjänster och övrigt församlingsliv på samiska? I norra Sverige förekom då liksom nu förutom riksspråket svenska även finska och samiska som modersmål.

Torgny T:son Segerstedt införde ett paradigmskifte från att *sociologiskt studera människornas anpassning till samhället* som rådde fram till mitten av 50-talet vilket övergick till att studera *samhällets anpassning till människorna*.⁴² Detta kan tillämpas både på kyrkoherdens roll och på relationen mellan kyrkan och samerna. Rekryteringssvårigheterna finns än idag till ett flertal yrken i Sapmi.⁴³ Jag har inte funnit spår av kontakter mellan Jonzon och Torgny T:son Segerstedt men det kan inte uteslutas. Jonzon hade liksom hans medhjälpare i utredningen, Israel Ruong, goda kontakter i Uppsala. Tidsmässigt borde det kunna ha varit möjligt. Jag tar upp detta perspektiv i en diskussion om arbetssituationen för en kyrkoherde för samerna.

Torgny T:son Segerstedt hade 1953 presenterat en undersökning om människan i industrisamhället. Det svenska samhällsbygget hade visat sig inte enbart vara av godo utan spänningar och alienation kunde observeras. Samerna hade vid denna tidpunkt påverkats av och inlemmats i industrialiseringen av Norrland med vattenkraftutbyggnad, kraftledningar, vägar och gruvdrift och även på grund av detta tvingats till tvångsförflyttningar med sina

⁴⁰ Johansson. 1999. 10.

⁴¹ Ahrne. 2007.

⁴² Ahrne. 2007. 89.

⁴³ SR Sapmi. 2017.

renhjordar. Kan man med denna teori även förstå Jonzons känsla för samernas situation och samiskans användning? Med detta betraktelsesätt kan man även fråga sig om det är rimligt att alla präster i de samisktalande områdena skall anpassa sig igenom att för den relativt lilla minoriteten inom varje församling som har samiska som modersmål? Skall de därför tillägna sig det samiska språket eller är det bättre att ha några specialister av typ kyrkoherde för samerna. Det är ju dessutom inte bara ett samiskt språk utan flera.

1.7.3 Perspektiv på rasteori och kolonisation

Samerna är en minoritet och ursprungsbefolkning med kulturella särdrag. Relationen mellan dem och staten kan ses som en kolonisation.⁴⁴ Här kan en modell för *de-kolonisationens* olika nivåer enligt Ol Johan Sikku användas för att beskriva maktrelationerna och deras förändringsmöjligheter. Han anger nivåerna självbestämmande, medbestämmande, delaktiga, informerade och ignorerade.⁴⁵ Svenska kyrkan har som statens förlängda arm haft stor påverkan på samernas tillvaro in i modern tid.

1.7.4 Självbestämmande

En diskussion förs utifrån Henry Venn och hans tre självbegrepp: (self-supporting, self-governing, och self-propagating)⁴⁶ liksom utifrån Sikku, Ol Johan diskussion om självstyre hos samerna. (Föreläsning Funäsdalen 2017-03-18. *Samisk kultur och samiska rättigheter ur ett dekoloniserat synsätt!*) Hur passar en kyrkoherde för samerna in i dessa sammanhang? Var det en Kyrkoherde för samerna (i ett uppifrånperspektiv) eller en egen Samernas kyrkoherde (i ett underifrånperspektiv)?

Hur samerna skall få inflytande inom Svenska kyrkan behandlas inte i *Utredningen rörande den kyrkliga verksamheten bland den lapsk- och finsktalande befolkningen*. Den frågan lyfts senare fram i utredningen *Samiska frågor i Svenska kyrkan* och tas här upp av mig som en möjlig alternativ lösning till det problem Jonzon avsåg att lösa.⁴⁷ Detta diskuterar jag då utifrån Sikkus de-kolonisationsnivåer och de tre begreppen självstyrning, självutveckling och självkyrkobyggnad som Venn & Anderson lade fram under senare delen av 1800-talet och som beskrivs av Bevans & Schroeder i *Constants in context, a theology of mission for today*.⁴⁸

⁴⁴ Samer - ett ursprungsfolk i Sverige. 2013. 62.

⁴⁵ Sikku. 2017.

⁴⁶ Bevans & Schroeder. 2004. 232.

⁴⁷ Ekström. 2006. 123.

⁴⁸ Bevans & Schroeder. 2004.

1.8 Några använda begrepp

1.8.1 Abduktivt resonemang

Ett entydigt resultat kan inte påräknas men en rimlig och möjlig förklaring skall kunna ges. Mitt arbete bedrivs omväxlande genom att se på materialet och ställa det i relation till min förståelse av hur en kyrkoherdetjänst kan fungera och vilka krav och förväntningar som finns hos deltagare i gudstjänster och förrättningar. Således ett abduktivt resonemang i likhet med det som beskrivs av Jonas Idestrom i *Lokal kyrklig identitet*.⁴⁹ Tjänsten inrättades så det måste ha funnits tillräckliga och mer tilltalande skäl för detta än att bara fortsätta som tidigare men med ökade ekonomiska incitament.

Analysen blir med nödvändighet abduktiv eftersom en fullständig förståelse av hur biskop Jonzon resonerade inte kan påräknas. Det innebär att *inte en (1) absolut sanning* kan bli resultatet av studien men att *en eller några få förslag till möjliga och trovärdiga bevekelsegrunder* kommer att presenteras.

1.8.2 Pastor lapponum

Benämning använd på kyrkoherde för samer under vissa äldre tider.

1.8.3 Pastor pastorum

Herdarnas herde, dvs ett av ansvarsområdena för en biskop där det gäller att leda och stödja stiftets präster.

1.8.4 Same och lapp

”Same” och ”lapp” respektive ”samiska” och ”lapska” har egentligen samma innebörd men eftersom benämningar med olika ord baserat på lapp uppfattas som nedsättande använder jag same där det går men i citat från gångna tider behåller jag lapp. Generellt användes begrepp som kopplades till ordet Lappland längre tillbaka i tiden medan begreppen nu är kopplade till deras egen benämning på det geografiska området Sapmi.⁵⁰

1.8.5 Territorialprincipen

Inom Svenska kyrkan gäller att församlingar är dess grundenheter. Detta formuleras i territorialprincipen men det finns även ett mindre antal icke-territoriella församlingar i Sverige. I modern tid har Sören Ekström beskrivit detta i *Samiska frågor i Svenska kyrkan*.⁵¹

1.9 Avgränsningar

Frågeställningarna avgränsas på följande sätt.

⁴⁹ Idestrom. 2009. 14.

⁵⁰ Samer - ett ursprungsfolk i Sverige. 2013. 5.

⁵¹ Ekström. 2006.

Jag studerar Svenska kyrkans relation till samer i Sverige och biskop Jonzons agerande. Jag fokuserar inte på Jonzons verksamhet i relation till företrädare eller efterföljare för att lite efterklokt fråga mig: ”Hur kunde man...?”. Företrädaren på biskopsstolen i Luleå kommer dock att komma till tals eftersom begreppet ”Lapp skall vara lapp”-politiken förknippas med biskop Olof Bergqvist och är den närmaste bakgrunden till de aktuella förändringarna.

Jag gör inte en bred intervjuundersökning med samer eller andra aktörer i dagens konflikter eller pågående försoningsprocess eller debatten om samernas nationella självständighetsanspråk. Detta skulle kanske vara befogat eftersom redan Jonzons utredning fick kritik i remissvaren att inte samernas egen röst hördes tydligt.

1.10 Forskningsöversikt

Att biskop Jonzon verkade för tjänsten finns beskrivet men inte varför han i detalj ansåg att detta var den bästa lösningen just då. Vitboken *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna En vetenskaplig antologi* (Lindmark, & Sundström, (red). 2016 och *Samiska frågor i Svenska kyrkan*. (Ekström. 2006.) är inte akademiska forskningsrapporter från akademiska institutioner utan resultat från Svenska kyrkans forskning eller interna utredningar men belyser som jag ser det frågeställningarna på ett bra sätt. Enligt Svenska kyrkans forskningsenhet genomgår deras utredningar kvalificerade granskningar.⁵² Specifikt behandlar Lars Elenius vid Umeå universitet i sitt bidrag till Vitboken med rubriken *Stiftledningen och minoritetspolitiken* tjänsten som kyrkoherde för samerna.

Själva försoningsprocessen finns beskriven och analyserad i *Samisk kyrka? En studie av försoningsprocessen mellan Svenska kyrkan och samerna, med jämförande utblickar mot Norge* av Mattias Haglund (Lund 2013) men tar heller inte upp frågeställningen om varför biskop Jonzon agerade som han gjorde.

Samisk kyrka av Engvall, Urban (red) är också ett arbete om hur samisk svenska kyrkan egentligen är eller kan bli.⁵³ Detta kan kopplas till rubriken på denna uppsats. Skall det vara Samernas kyrkoherde eller Kyrkoherde för samer? *Samisk kyrka* tillsammans med Ekströms *Samiska frågor i Svenska kyrkan* kommer att vara intressant att bygga vidare på i diskussionen om hur självbestämmande samerna har varit, är och vill bli inom Svenska kyrkan.

⁵² Svenska kyrkans forskningsenhet.

⁵³ Engvall. 2003.

1.10.1 Forskning och utredningar utförda inom Svenska kyrkan

En beskrivning av läget ges av Lars Elenius i kapitlet ”Stiftsledningen och minoritetspolitiken” i *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. I kapitlet ”Från rassegregation till nationalistiskt definierad minoritetskultur” beskrivs vad och hur samerna behandlades men besvarar inte frågan *varför* just Jonzon just då drev frågan om inrättande av tjänsten som kyrkoherde för samerna rapporterade till domkapitlet.⁵⁴ I denna uppsats skall jag ge ett möjligt och rimligt svar.

Samiska frågor i Svenska kyrkan är en systematisk genomgång av Svenska kyrkans möjliga nutida handlingsalternativ i frågan.⁵⁵ Den är inte en akademisk produktion men ger en bred beskrivning av problematiken och kan ses som en nutida och mycket bredare och mer övergripande fortsättning på *Utredningen rörande den kyrkliga verksamheten bland den lappsk- och finsktalande befolkningen*. I *Samiska frågor i Svenska kyrkan* behandlas även frågan om en icke-territoriell samisk församling i Sverige. Den av Jonzon inrättade tjänsten var ju inte understödd av något kyrkoråd eller liknade för samverkan med samerna som församling. Någon egen icke-territoriell samisk församling blev inte resultatet eftersom detta inte passade in i den befintliga strukturen inom Svenska kyrkan.

Svenska kyrkan har gett ut policydokumentet *En flerspråkig kyrka, Policy och mål för Svenska kyrkans arbete på andra språk än svenska* där den 2010 aktuella synen på samiskans användning belyses.⁵⁶ Det sätt Jonzon agerade på skall inte bedömas utifrån nutida måttstock men beskriver problematiken och vad som behöver beaktas enligt det tidiga 2000-talets syn på frågan.

1.10.2 Forskning avseende icke territoriell församling för samerna

Mattias Haglund presenterar i *Samisk kyrka?* en studie av försoningsprocessen mellan Svenska kyrkan och samerna, med jämförande utblickar mot Norge, av. Den fokuserar på den pågående försoningsprocessen men ger dessutom en bred beskrivning av den kontext i vilken det samiska kyrkolivet äger rum och som jag anser belyser det jag studerar.⁵⁷ Frågetecknet är betecknande. Är det samernas kyrka eller är det Svenska kyrkan som bara vänder sig till dem. Ett resonemang förs om utredningen *Samiska frågor i Svenska kyrkan* med jämförelser hur det

⁵⁴ Elenius. 2016. 490.

⁵⁵ Ekström. 2006. 83.

⁵⁶ *En flerspråkig kyrka*. 2010.

⁵⁷ Haglund. 2013.

ser ut i Norge. Hur biskop Jonzon tänkte om detta på sin tid och vilken slutsats han drog kanske kan utläsas i detta material.

1.10.3 Forskning avseende samiskan och dess användning

Gränsöverskridande kyrkohistoria: De språkliga minoriteterna på Nordkalotten är ett relativt färskt bidrag till kunskapen om samernas kyrkliga situation.⁵⁸ I kapitlet ”Minoritetsspråken i nationalistisk växelverkan: Samiska och finska som kyrkospråk och medborgarspråk” ges en analys av språkets betydelse och hur det hanterats av kyrkan. Just denna förskjutning mellan samiska och finska var med i *Utredningen rörande den kyrkliga verksamheten bland den lappsk- och finsktalande befolkningen*. Att Jonzon gjorde sin utredning och att det inrättades en kyrkoherdetjänst för samerna konstateras men varför just Jonzon initierade och drev frågan just då framgår inte.

Rum för det ”andra” modersmålet Betydelser och konsekvenser av modersmålet som minoritetsspråk och transnationell språkgemenskap bland ungdomar med annat modersmål än svenska är en licentiatuppsats, och belyser modersmålets betydelse.⁵⁹ Eftersom modersmålets roll diskuteras i *Utredningen rörande den kyrkliga verksamheten bland den lappsk- och finsktalande befolkningen* anser jag det är ett belysande bidrag till diskussionen. Kenndal fokuserar inte på samiska även om det omnämns bland minoritetsspråken men kan belysa hur Jonzon kan ha tänkt.

1.11 Disposition

Redovisningen i denna uppsats inleds med bakgrund om samerna och det uppdrag Jonzon erhöll vid kyrkomötet 1953. Hans utredning analyseras varefter sonens biografi och Jonzons eget Herdabrev, doktorsavhandling, samt några predikningar och visitationer studeras. Hans dagbok studeras liksom några större förändringar i samernas värld genomgås vilket leder fram till Bo Lundmarks berättelse hur tjänsten som kyrkoherde för samerna blev. Därefter avslutas med diskussion och slutsatser.

2 Undersökning

Den av Jonzon genomförda utredningen 1953 är ett grundläggande dokument för att studera tillkomsten av tjänsten som kyrkoherde för samerna. Det förslag som där framfördes kom att i allt väsentligt bli genomfört.

⁵⁸ Lindmark. 2016.

⁵⁹ Kenndal. 2011.

2.1 Bakgrund om samerna i Sverige

Samerna, eller som de kallades tidigare, lapparna, är en minoritet huvudsakligen boende på Nordkalotten, dvs i norra Norge, Sverige, Finland och på Kolahalvön i Ryssland. I Sverige uppskattades de 2013 att vara i storleksordningen 20 000 men det finns inte någon specifik etnografisk statistik och det är troligen en underskattning.⁶⁰ Den traditionella basnäringen är renskötsel men småbruk, hantverk, turism, jakt och fiske bedrivs också. Det går idag att återfinna invånare i Sverige med samiskt påbrå över hela landet. Föreningen Samer i syd som är verksam i södra Sverige har till exempel i nuläget runt 100 medlemmar.⁶¹ Genom historiskt namnskick kan man spåra samernas tidiga närvaro långt ner i Sverige. I Stockholmstrakten finns till exempel Lappkärrsberget och i Västmanland finns Lappgruvan.

Senare tids utgrävningar visar på samiska bosättningar i Vivallen i Härjedalen under vikingatid och liknade fynd rapporteras från Norge på ungefär samma breddgrad.⁶² Samernas närvaro i det som nu är Sverige kan således verifieras under lång tid tillbaks. I dessa forskningsrapporter presenteras den stora ekonomiska betydelse samerna hade i hela norra Europa med sin jakt och åtföljande skinnberedning.

I Sverige talas några olika samiska dialekter av vilka den Nordsamiska är störst samt Lulesamiska och Sydsamiska. Samiskan betraktas som modersmålet eller hemspråket för många medan det också finns de som inte talar någon samiska. Beroende på historiska skiften har finska eller svenska varit officiella språk i de aktuella områdena i Sveriges norra delar.⁶³ I och med att samerna fick status av ursprungsbefolkning i Sverige blev samiska år 2000 ett erkänt nationellt minoritetsspråk.⁶⁴

Kristna missionärer har varit verksamma inom det samisktalande området sedan 1000-talet. Ett i det närmaste fullständigt skifte till kristendom kan anses ha skett först i slutet av 1600-talet då de flesta var döpta och gifta enligt kristen tradition.⁶⁵

Norra delen av Sverige saknade under medeltiden fram till frihetstiden i stort sett statliga myndighetsutövare förutom kyrkan och den hade inte vuxit fram som sockengemenskaper

⁶⁰ Samer-ett ursprungsfolk i Sverige. 2013. 5.

⁶¹ Samer i Syd. 2017.

⁶² Zachrisson. 2017.

⁶³ Samer-ett ursprungsfolk i Sverige. 2013. 50.

⁶⁴ Samer-ett ursprungsfolk i Sverige. 2013. 55.

⁶⁵ Rydving. 2016. 319.

utan genom riktade insatser från till exempel kung Karl IX.⁶⁶ Samerna hade ursprungligen en egen naturbaserad religion men den utrotades i det närmaste av staten och då framförallt företrädd av Svenska kyrkan som under århundradenas gång fört en hård ”tabula rasa” policy.⁶⁷ Många symboler har emellertid överlevt och ses nu som samiska identitetsmarkörer. Exempel är jojken som är en sångform, trolltrumman som användes av shamanerna och traditionella klädedräkter.

Att rekrytera samisktalande präster har varit och får fortfarande anses vara svårt. Det har dock inte varit omöjligt och från slutet av 1500-talet till början av 1700-talet hade till exempel 17 % av prästerna inom de svensk-finska lappmarkerna bakgrund i renskötande familjer.⁶⁸

2.2 Modersmålets ställning

Modersmålets betydelse för förkunnelsen beskriver Marin Luther så här i den av Carl Axel Aurelius och Margareta Brandby-Cöster kommenterade utgåvan av *Lilla Katekesen*:

Man får inte fråga bokstäverna i latinet hur man ska tala tyska, ... utan man ska fråga mor i huset, barnen på gatan, gemene man på marknadstorget och skåda dem i munnen när de talar och sen översätta därefter. Då förstår de, och då märker de att man talar tyska med dem.⁶⁹

Det samisk-språkliga kompetenskravet gäller alltså inte enbart rent språkligt utan även kulturellt och folkligt så att det förkunnade ordet är förståeligt och vinner anklang hos åhörarna. I instruktionen för kyrkoherde för samerna skrivs specifikt att denne skall skaffa sig noggrann kännedom om förhållanden och behov hos den samiska befolkningen.⁷⁰ Jonzon visar här ett stort intresse för språkets betydelse och samernas kultur.

Befattningen som kyrkoherde för samerna enligt biskop Jonzons modell förefaller ha varit minst lika svår att besätta som de tidigare kyrkoherdetjänsterna med krav på samisk språklig kompetens och den kom även att avvecklas efter bara två innehavare. Nu är det primära ansvaret för samernas kyrkoliv återfört till församlingarna som har huvudsakligt stöd ifrån en stiftsadjunkt i Luleå stift.⁷¹ På liknade sätt finns stöd ordnat inom Härnösand stift.⁷²

⁶⁶ Jonzon. 1958. 5.

⁶⁷ Sundström. 2016. 531.

⁶⁸ Rydving. 2016. 319.

⁶⁹ Luther. 2011. 59.

⁷⁰ Jonzon. 1958. 65.

⁷¹ Luleå stift Stiftsadjunkt

⁷² Härnösand stift.

En väsentlig förändring i renskötseln och de renskötande samernas bosättningar inträffade under 1950-talet och gav utslag i en förändrad språkanvändning. Den sammanföll med och/eller orsakades av utbyggnaden av vattenkraft, kommunikationsvägar och gruvnäring. Under 1950-talet byggdes det moderna Sverige upp med Folkhemstanken vilket också fick konsekvenser för samerna. Dessa förändringar bildar då bakgrund och är en förutsättning för Jonzons beskrivning av det språkliga kompetenskravets betydelse. Här anser jag ha funnit ett svar på varför kyrkoherdetjänsten infördes just då. Då flyttningarna med renarna inte längre förde barnen när den finsktalande befolkningen kom detta att innebära större betydelse för det samiska språket.

De första tjänsterna som ”pastor lapponum” finns dokumenterad 1746 från Föllinge lappförsamling. Den skulle betjäna de nomadiserande samerna inom Hammerdal, Lit och Offerdals pastorat. En konsekvens av detta var att dessa samer inte var folkbokförda i någon församling och därmed heller inte hade rösträtt. Föllinge lappförsamling delades senare upp i flera icke territoriella församlingar som existerade ända fram till 1942.⁷³ Här rör det sig om några av de sydliga delarna av fjälltrakten. Det vanliga i de nordliga delarna var att en av prästerna, vanligen kyrkoherden om det fanns fler än en präst i församlingen, skulle behärska samiska. Detta styrdes då av behörighetskraven vid utlysning av tjänsterna. I Lappmarkernas ecklesiastikverks bestämmelser gällande efter 30 juni 1958 §9 anges att kunskaper i samiska eller finska skall intygas om dessa språk används vid gudstjänster i församlingen.⁷⁴

Statskyrkan i Sverige hade länge en maktposition och var i norra delen av Sverige ofta den enda representanten för centralmakten. Samerna sågs länge som en främmande grupp i Sverige och hade länge inte samma rättigheter som andra medborgare. De har nu status av ursprungsbefolkning och erkänd minoritet i Sverige även om inte Sverige som stat har ratificerat ILO 169-konventionen från 1989 som reglerar en ursprungsbefolknings rättigheter.⁷⁵

Ett försoningsarbete pågår sedan några år inom Svenska kyrkan i deras relation med samerna. Framtagning av vitboken *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna* är

⁷³ Rolén. 1990. 803.

⁷⁴ Jonzon. 1958. 10.

⁷⁵ ILO 169.

en del av detta arbete.⁷⁶ Denna omfattande beskrivningen av vad som hänt utgör en god källa för att förstå bakgrunden till dagens situation.

⁷⁶ Lindmark & Sundström. 2016.

2.3 Utredningsuppdraget 1953

På kyrkomötet 1953 motionerade biskop Jonzon om tillsättandet av en utredning rörande användningen av samiska och finska språkens användning inom Svenska kyrkan.⁷⁷

Utredningen ledde 1959 till beslut att en tjänst som kyrkoherde för samerna skulle inrättas inom Luleå stift. Innehavaren skulle rapportera till domkapitlet i Luleå stift även om verksamheten bedrevs över flera stift. Samordningen skulle ske med Härnösands och Västerås stift eftersom det fanns samer även där. Denna kyrkoherde för samerna skulle inte ha någon egen territoriell församling utan han skulle samordna sin verksamhet med de församlingar där verksamheten skulle bedrivas. Detta område sträckte sig över hela svenska fjällvärlden. Den kom att utökas över hela landet i ett senare skede.

Det visade sig svårt att rekrytera kompetent personal till den nya tjänsten. Det dröjde 10 år innan den först besattes och endast två innehavare kom att inneha den innan dess avveckling.⁷⁸ De samiska frågorna inom Svenska kyrkan är nu ett församlingsansvar med stöd från stift och nationell nivå. Varje församling beskriver sitt arbete i församlingsinstruktionen men egen språkligt kompetent personal finns inte alltid.⁷⁹

2.4 Utredning rörande den kyrkliga verksamheten bland den lapsk- och finsktalande befolkningen

Kyrkomötet 1953 beslöt att man skulle anhålla hos Kungliga Maj:t att låta utreda det samiska språkets användning i kyrkans verksamhet. Motionen om detta hade skrivits av Luleå-biskopen Bengt Jonzon som hade majoriteten av de i Sverige boende samerna inom sitt stift. Jonzon fick senare själv utredningsuppdraget och till sin hjälp fick han nomadskoleinspektören J.I. Ruong och stiftssekreterare K.H.N. Klefbom. Utredningen presenterades 1958 då det alltså hade gått 5 år sedan kyrkomötet.⁸⁰ Beslut togs om inrättande av tjänsten året därpå, 1959, då Jonzon avgått som biskop. Sonen Bror Jonzon beskriver i sin biografi över fadern hur detaljformuleringar och prioritering av mänskliga kontakter kunde gå ut över färdigställande av skrivet material.⁸¹

⁷⁷ Jonzon. 1958. 2.

⁷⁸ Elenius. 2016. 499.

⁷⁹ Samiskt i Svenska kyrkan. 2017.

⁸⁰ Jonzon. 1958.

⁸¹ Jonzon. 1988. 102.

2.4.1 Berättelsen

Vid en analys av utredningen enligt Narrativ analys kan man se Jonzon som huvudperson eftersom han ledde utredningsarbetet efter att ha initierat utredning med sin motion vid kyrkomötet 1953. Som biskop i Luleå stift 1938-56 där flertalet samer i Sverige fanns kan man se det som att han hade ansvar för den kyrkliga verksamheten även om det på lokalplanet vilade på de lokala kyrkoråden i församlingarna att bedriva verksamheten. Genom rapporter och visitationer skulle verksamheten enligt kyrkolagen följas upp av biskopen.

I princip var kyrkolagen från 1686 i bruk under biskop Jonzons verksamhet och ända fram till 1993. Den åberopas inte av honom men jag tar med den då den utgör en bakgrund till utredningen för att visa på kontinuiteten i kraven på en biskop. I sitt herdabrev specificerar inte heller Jonzon vilken årgång av bekännelseskraft eller kyrkolag han refererar till men jag uppfattar dessa krav som i et närmaste generiska och tämligen oförändrade över tid så när som på språklig dräkt.

Ett utdrag ur 1686 års kyrkolag med den ed som vald biskop har att avge och skriva under på ges som exempel. Kapitel XXI, §2 innehåller:

Jag N. N. Lofwar och swär wid Gud, och hans heliga Evangelium, at såsom Jag, i Gudz thens helige Treefaldighetz Namn, antager dhetta Biskopz Embetet, så skal iag icke allenast sielf blifwa stadig wid Gudz reena Ord, och then rätta Religionen, utan och draga ther åhåga om, at alle andre, både Lärare och åhörare i Stiftet, och så ther wid blifwa, och föra ett oförargeligt Lefwerne, ställandes mig Apostelens Pauli Lära och Förmaning til Titum och Timotheum, om en rättsinnig Biskopz plicht och Embete, til rättelse och efterfölgd. Jag skal och hafwa troligen acht dher uppå, at uti Stiftet, som mig förtrodt är, må skickeligen tilgå, med Ungdomens underwijsning uti Catechismo och dhess Christendoms Stycken, Sacramenternas rätta utdeelande, och Himmelrijksens Nycklars tilbörlige bruuk, til hwilken ända, Jag och skal flijtigt visitera, uti alle mig anförtrodde Stiftz Församlingar, och då granneligen efterfråga och undersökia, huru alt tilgår, hwad flijt Prästerskapet giort, särdeles, huru dhe lära och lefwa.

Berättelsen i utredningen är en beskrivning av hur lappmarkens ecklesiastikverk eller dess företrädare och församlingarna bedrev den kyrkliga verksamheten för samerna och vilka problem detta innebar.

Syftet med Jonzons utredning var att komma med förslag på åtgärder för att säkerställa att samerna fick möjlighet att utöva sin kristna tro och fira gudstjänster på samiska genom att komma tillrätta med rekryteringsproblematiken. Den utlösande orsaken till att Jonzon reste frågan vid kyrkomötet var en akut fråga om språklig kompetens vid tillsättande av kyrkoherde i en av stiftets församlingar.

2.4.2 Historisk tillbakablick på pastores lapponum och Jonzons tolkning av denna tjänst

På 1700-talet hade kristnandet av Lappland kommit igång på allvar efter några hundra år av tynande tillvaro. Redan på 1000-talet omtalades mission i svenska lappmarken och en intressant person är Margareta som omtalas att 1388 ha vandrat till Uppsala och vidare till Skåne där hon sökte upp unionsdrottning Margareta i Malmö för att be om starkare kyrkligt engagemang i svenska Lappland.⁸² Möte kom till stånd och kungligt brev utfärdades men ledde inte till någon tydlig och dokumenterad framgång.⁸³ Detaljer om hennes slutliga öde och effekten av hennes agerande är inte känt.

Svårigheter med rekryteringen till prästyret av samisktalande finns beskrivna också från 1600-talet. Då tvångshämtades till exempel 16 pojkar för utbildning i Uppsala men detta kunde inte genomföras då de flesta rymde under resan och det är oklart om någon av de sju som kom fram verkligen blev präst.⁸⁴

Kyrkan har hela tiden men med växlande intensitet stöttat användning av samiska genom utgivning av böcker. Under 1700-talet kom biskopen i Kalmar stift Herman Schröder (biskop 1731-44) att engagera sig för samernas utbildning och kyrkogång vilket bland annat resulterade i etableringen av ”Direktionen öfver Lappmarkens ecklesiastikverk” 1739. Genom biskop Schröders initiativ tillkom även lexikon och grammatik för samiska språk.⁸⁵

Lappmarkens Ecklesiastikverk befästes 1846 med reglementet där verksamheten strukturerades efter den rådande svenska modellen men med hänsyn till de nomadiserande samernas situation.⁸⁶

Jonzon var intresserad av historiska skeenden och hade under sina resor ofta besökt minnesstenar och gravar.⁸⁷ Detta historiemedvetande visar sig även i den historiska

⁸² Lindmark, Daniel & Sundström, Olle. 2016. 230.

⁸³ Gillingstam.

⁸⁴ Rasmusson. 2016. 292.

⁸⁵ Brohed.

⁸⁶ Anderzén. 2016. 387.

⁸⁷ Jonzon. 1988. 59.

tillbakablick som ingår i *Utredning rörande den kyrkliga verksamheten bland den lapsk- och finsktalande befolkningen*. Han konstaterar att rekryteringen till prästyrket av samisktalande personer alltid varit svår. I Arjeplog hade det till exempel under lång tid inte varit någon sökande som uppfyllde kompetenskravet att kunna samiska. Huruvida Jonzon sökte i bibliotek och arkiv efter uppgifter om användning av samiska inom kyrkan kan inte verifieras men med tanke på hans allmänna kultur och historieintresse är det inte omöjligt. Min bedömning är dock att han var mer praktiskt lagd och såg framåt snarare än bakåt i detta fall.

Den utlösande orsaken till Jonzons motion no. 66 vid kyrkomötet 1953 var rekryteringsprocessen för kyrkoherde till Jokkmokk 1952. Ingen kompetent sökande kom vid första utlysningen då kompetenskravet för behöriga sökanden inkluderade samiska språkkunskaper. Även för den majoritet av församlingsmedlemmarna som var svensktalande ledde detta till problem då de därmed inte fick någon kyrkoherde alls. Vid andra utlysandet fick man en sökande med samisk kompetens. Till provpredikan kallade församlingen även en i församlingen verkande komminister som ej talade samiska. Kyrkofullmäktige begärde dispens för detta hos Kungl. Maj:t men fullmäktige var oeniga. Begäran lämnades utan åtgärd. Däremot utlystes tjänsten ytterligare en gång och då hade en komminister i församlingen lärt sig nödvändig samiska och blev slutligen vald.⁸⁸ Här har vi en tydlig tidpunkt för när Jonzon behövde reagera som Pastor pastorum.

Min tolkning i nutid är att Jonzon i detta ärende kände sig tvungen att försvara samernas sak enligt gällande regelverk men att han sedan behövde få förändringar i detta regelverk för att få en långsiktig lösning av frågan om tillräcklig samisk kompetens.

2.4.3 Kompetensutveckling

Ett nyckelresonemang förs av Jonzon angående svårigheten med kompetensutvecklingen för en präst i samisktalande områden. Relativt sett var andelen samisktalande liten. Då blir det liten användning av samiskan vilket innebär att någon fördjupning för att behärska språket till fullo ej kunde påräknas lika lite som en djupare förståelse för samernas kultur och deras livssituation. En av biskopens åliggande enligt kyrkoordningen är att uppmuntra och följa upp prästernas kontinuerliga utveckling. Redan i kyrkoordning 1686 ingick att biskopen infordrade redovisning:

⁸⁸ Jonzon. 1958. 24.

Kyrckioherden skal gifwa Biskopen tilkänna, huruledes han
sina Studier fortsätter, och efter hwad sätt och Ordning, han sina Predikningar
inrättar.⁸⁹

Jag tolkar det så att Jonzons resonemang ledde till slutsatsen att endast särskilda tjänster för samisktalande präster kan erbjuda möjligheter tillräcklig stor praktik av samiska för att effektivt behålla och utveckla denna kompetens. Hans ansvar som Pastor Pastorum var alltså styrande.

2.4.4 Vagabonderande liv

Vad han inte resonerar om i sin utredning är att resorna blir många och strapatsrika. Från sin egen tid på Diakonistyrelsen med mycket resande borde denna fråga varit naturlig att belysa.⁹⁰ Jonzon tar indirekt upp detta i utredningen och anger att det inte är lämpligt att befattningen upprätthålls av samma person för länge utan leder vidare till annan tjänst med nytta av den samiska kompetensen.⁹¹ Att den dagliga kontakten med församlingsmedlemmar genom pastorexpeditionen inte kan upprätthållas av en ambulerande kyrkoherde berörs inte. Detta trots att Jonzon i sitt *Herdabrev* detta anges som en viktig del av prästens verksamhet.⁹² Det visade sig dock möjligt att utveckla alternativ. Bo Lundmark beskriver hur han som kyrkoherde för samernas till exempel under konfirmationerna upprättade kontakter som sedan följde med under åren.⁹³ Likaså kunde de långa fotvandringarna eller skidturen till samevisten och nybyggarhem leda till mycket nära personliga relationer vilket också beskrivs i Bo Lundmarks memoarer.⁹⁴

2.4.5 Remissvaren på Utredningen

Det kom flera remissvar från samiskt håll. Utredningens framläggande kommenterades i Samefolkets egen tidning *Samefolket* som en uppslagsrik utredning⁹⁵ och när remisserna inkommit gavs en sammanfattande redogörelse över framförda åsikter i denna tidning. (Själva remissvaren har ej kunnat återfinnas varken hos Riksarkivet, Landsarkivet i Härnösand eller i Svenska Samernas riksförbunds arkiv i Jokkmokk. Om de gallrats under årens lopp eller har uttagits för att ingå i något forskningsprojekt och sedan inte återlämnats kan inte klargöras.

⁸⁹ Kyrkolag 1687.

⁹⁰ Jonzon. 1988. 32.

⁹¹ Jonzon. 1958. 36.

⁹² Jonzon. 1938. 198.

⁹³ Lundmark.2014. 153.

⁹⁴ Lundmark.2014. 126.

⁹⁵ Samefolket. 1958. nr 9 September.

Jag har emellertid inte funnit att remissvaren åberopas i någon av den övriga litteratur som studerats förutom tidningen.) Att utredningen togs upp var inte oväntat eftersom dess redaktör Gustav Park var präst och mycket drivande för samernas sak.

Generellt var remissvaren positiva även om några kritiska punkter fanns. En intressant kommentar från Kammarkollegiet är att det hade varit bra med en tydligare bild av samernas egen syn på frågan. Nomadskoleinspektören Ruong som medverkade var av samisk släkt och hade i sin ungdom medverkat i renskötsel.⁹⁶ Han kan därför sägas göra samernas röst hörd direkt i utredningen även om detta inte redovisas så.

Titeln Samernas kyrkoherde ifrågasattes bland remissvaren eftersom det då skulle kunna uppstå oklarhet om man syftade på den territoriella eller den särskilde kyrkoherden för samerna. Detta speciellt eftersom det tidigare funnits ”Pastores Lapponum”.⁹⁷

Svenska Samernas Riksförbund framför att det vore mer adekvat med tre tjänster spridda längs fjällkedjan eftersom behoven är så stora och de skulle då kunna specialisera sig på de tre språkvarianterna nordsamiska, Lule- och Pitesamiska respektive sydsamiska språkgrupperna.⁹⁸

Bland remissvaren framfördes inget förslag om en icke-territoriell samisk församling. Önskemål om detta skulle komma först 2006 i utredningen *Samiska frågor i Svenska kyrkan*.⁹⁹

Ej heller ifrågasattes om de ekonomiska incitament som föreslogs skulle vara tillräckliga eller ej. De tidigare lönepåslagen hade ju tydligen inte räckt.

2.5 Jonzons biografi författad av sonen Bror Jonzon

En biografi som inte är självbiografi skrivs av någon annan än den som beskrivs. Det sker alltså ett skifte från subjekt till objekt. Likaså sker det oftast en förskjutning i tiden och därmed en risk att kontexten skiljer sig åt. Biografin utkom 1988 och det hade då gått lite mer än 20 år sedan Bengt Jonzons död och ytterligare 10 år sedan den studerade kyrkoherdetjänsten inrättades. Författarens syfte med biografien kan även färga framställningen. Detta torde kunna vara aktuellt om familjeband finns mellan objekt och författare. De delade arbetsfält eftersom Bror Jonzon också var präst. De umgicks mycket

⁹⁶ Thomasson.

⁹⁷ Elenius. 2016. 497.

⁹⁸ Samefolket. 1958. nr 12 december.

⁹⁹ Ekström. 2006. 73.

under resor och vandringar och min bedömning är att det var ett mycket starkt band dem emellan.

Bror Jonzon ger en bild inifrån familjen Jonzon. Berättelsen är kronologisk och baserad på brev, dagböcker och såväl privat som allmänt tillgängligt arkivmaterial förutom egna erfarenheter från sin kontakt med fadern.

I inledningen konstaterar Bror Jonzon att dagboken ger fakta medan breven ger mer personliga reflektioner.¹⁰⁰ Det jag sett av dagböckerna bekräftar denna bild. Dagboken används generellt inte som ett verktyg att hantera egna upplevelser eller skriva ner känslor och bearbeta inre konflikter utom i anslutning till förlusten av närstående. Jag har inte gått vidare med att studera brev eller annat personligt material utan Bror Jonzons underlag får täcka område. Han förfaller ha gjort ett gediget arbete med detta enligt min bedömning. Den intressantaste kommentaren han gör är att han vill fånga de inre motiv Bengt Jonzon hade för sina gärningar. Det passar således väl för syftet med min uppsats.

2.5.1 Uppväxt och barndom

Bengt Jonzons uppväxt skedde i ett religiöst och bildningsorienterat hem där fadern var präst och lärare och modern en driftig prästfru. Bengt och hans syskon fick följa med på många av faderns utfärder för att träffa församlingsbor. Han lärde sig att uppskatta friluftsliv, lära känna vildmarkens folk i finnbygderna och utstå fysiska strapatser.¹⁰¹ Detta tror jag var avgörande för hans samhörighetskänsla med invånarna i norra Sverige. Jag anar här att han skulle komma att känna igen sig senare i sina nära relation med samerna. Det finns andra exempel på Jonzons uppskattning eller tålighet vid strapatser i biografien. Han for till exempel till Nurmes i Finland på motorcykel runt Bottenviken i anslutning till sitt avhandlingsarbete om Ruotsalainen. Det var skakigt på dåtidens grusvägar och tog 10 dagar.¹⁰²

2.5.2 Hjärtat i fjällvärlden

Redan som 13-åring hade Jonzon skrivit en uppsats om Hälsingland där han visar medvetenhet om samerna. Uppsatsen inleds med: ”Ursprungligen var Hälsingland en vild ödemark, där fåtaliga lappar uppehöll sig med sina renhjordar.”¹⁰³ Han kom även att som gift att besöka Oviksfjällen med sin fru Rut på 1920-talet och hon ansåg att en del av hans hjärta

¹⁰⁰ Jonzon. 1988. 5.

¹⁰¹ Jonzon. 1988. 7.

¹⁰² Jonzon. 1988. 57.

¹⁰³ Jonzon. 1988. 90.

tillhörde fjällen.¹⁰⁴ På sin ålders höst konstaterar han att ”Det var nog en särskild mening med att det sista jag såg med klara ögon var det vackraste: Nya Zeelands härliga natur med de vita fjällen i bakgrunden.”¹⁰⁵ Han hade således en livslång kärlek till fjällen och då kom dess invånare att inkluderas i denna kärlek.

2.5.3 Tolkning

Det finns en risk att man som tolkare i narrativ analys bara ser de texter som passar den förförståelse man har inom det studerade området. Man blir också beroende av de källor man väljer att basera analysen på. Det är ett faktum att Jonzon genomförde sin utredning om användningen av samiska i gudstjänstlivet och föreslår en särskild kyrkoherdetjänst. Det måste ju ha haft ett eller flera skäl. Därför anser jag att en viktig förklaringsorsak är Jonzons varma känslor för samerna är sprungen ur en stark empati med deras villkor och allmänna situation.

2.6 Jonzons Herdabrev

Som tillträdande biskop skrev Jonzon 1938 *Herdabrev till Luleå stift* som är brukligt i detta läge.¹⁰⁶ Här tackar han sin företrädare, presenterar sig själv och gör en programbeskrivning av sin syn på ämbetet. Herdabrevet omfattar 242 sidor att jämföras med hans efterträdare Ivar Hylander 90 sidor.¹⁰⁷

Herdabrevet kan ses som flera narrativ. Jonzon talar själv i texten även om han till vissa delar gör det om sig själv i tredje person. Läsarna förutsätts vara kollegor på alla nivåer inom stiftet men med sitt rika kontaktnät antager jag att han även vänder sig till alla med intresse för hans uppfattning om det nya uppdraget inom Svenska kyrkan. I avslutningen vänder han sig direkt till sina medarbetare och församlingarna i stiftet.

2.6.1 Biskop Olof Bergqvist

Herdabrevet inleds, som traditionen i ett Herdabrev bjuder, med ett tack till företrädaren Olof Bergqvist. Jonzon skriver sitt herdabrev vid tillträdet som Luleå stifts andre biskop. Stiftet hade bildats 1904 genom en uppdelning av Härnösand stift i två delar. Företrädaren Olof Bergqvist hade varit präst i Lappland sedan 1892 och biskop 1904-38. Han översatte ett antal av svenska kyrkans texter till samiska och var starkt engagerad i flera utvecklingsfrågor där han bland annat medverkade till ett reformerande av nomadskoleväsendet. Genom kunskaper

¹⁰⁴ Jonzon. 1988. 90.

¹⁰⁵ Jonzon. 1988. 171.

¹⁰⁶ Jonzon. 1938.

¹⁰⁷ Hylander. 1956.

i både finska och samiska kunde han komma i direktkontakt med den del av befolkningen som inte talade svenska.¹⁰⁸

Att det under Bergqvists tid även bedrevs ett antal i våra dagar mycket ifrågasatta aktiviteter inom rasbiologin omnämns inte av Jonzon. 1938 hade historien ännu inte visat vart det skulle leda till i Tyskland i samband med andra världskriget.

Enligt Jonzon hade Bergqvist en god personlig kännedom om stiftets religiösa, sociala och språkliga förhållanden. Jonzon använder bara goda ord att beskriva denne man och det är nog vad som förväntas av en efterträdare i ett av sina första offentliga uttalande som jag uppfattar att ett herdabrev är.

I sitt eget herdabrev 1904 skriver Olof Bergqvist enligt Erik-Oscar Oscarsson i sitt bidrag i *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna* att Bergqvist anslöt sig till det då tidstypiska rastänkande som var förhärskande och verkade för ett starkt åtskiljande av svenskar och samer samt att för mycket kontakt med civilisationen var förödande för rasen. Det gällde även finnar eftersom man i dessa kretsar menade att all rasblandning var av ondo. Som riksdagsman för högern hade han även motverkat undervisning i finska.¹⁰⁹ Vid den tiden myntades även begreppet ”Lapp skall vara lapp” av tidigare kyrkoherden Vitalis Karnell som var Nomadskoleinspektör 1917-19. Karnell var således en företrädare till Ruong som innehade denna befattning 1947-65. Samma bild av Bergqvist framträder i *Så länge vi har marker* av Lennart Lundmark.¹¹⁰ Min uppsats skall inte förklara hur Bergqvist handlade utan vad Jonzon gjorde så en djupare utforskning av detta får bli ett annat arbete.

En något ljusare bild av Bergqvist framträder i dennes egen bok *Bland svenskar finnar och lappar* där han visserligen talar om rasernas särdrag men framställer samerna i en som jag uppfattar ljus dager. Denna skrift utkom 1939 vilket alltså är året efter Jonzons Herdabrev. Det har då gått 35 år sedan Bergqvists eget Herdabrev. Bergqvist kan ju ha ändrat uppfattning under mellantiden men eftersom detta inte är det väsentliga i denna uppsats för jag inte resonemanget vidare.

Bergqvist konstaterar att inga högmässor hålls på samiska men på finska eller svenska. Däremot hålls skriftetal i anslutning till nattvardsgången vissa gånger på samiska eftersom

¹⁰⁸ Rohde.

¹⁰⁹ Anderzén. 2009.

¹¹⁰ Lundmark, 1998. 99.

samerna vill höra detta på sitt eget språk.¹¹¹ En intressant episod fick Bergqvist att lära sig samiska. Bergqvist besökte en sängliggande äldre same som han tilltalade på finska. Svaret blev en motfråga om han inte behärskade samiska. Det nekande svaret resulterade i kommentaren från den äldre mannen: ”Ja, vem vet, om ni är några riktiga präster nu för tiden, då ni ej kan lapska”.¹¹² Bergqvist lärde sig därefter så mycket samiska att han kunde genomföra sina förrättningar på det språket

Mitt intryck av den händelsen och den följande berättelsen om sina upplevelser med samerna anser jag visar respekt för deras liv och även i några exempel på religiöst patos. Vid en teodicediskussion som refereras framställs det inre ljuset som utsläckt av en beläst men då blind same.¹¹³ En sådan beskrivning skulle enligt min mening knappast ges av Bergqvist på någon som representerade ett folk Bergqvist såg ner på.

Jonzon beskriver i sin argumentation för Samernas Kyrkoherde i sin utredning hur kyrkoherdetjänsten i Arjeplog inte kunde besättas med samisktalande person sedan 1925. Jonzon redovisar i sin utredning inga tecken på att Bergqvist skulle ha agerat till stöd för samiskans användning där. Bergqvist hade dock översatt olika delar av Nya Testamentet till samiska och medverkat till en utgåva på samiska av hela NT 1903.¹¹⁴ Hans intresse för språket verkar därmed generellt positivt.

Det Jonzon själv anser sig ha lärt av Bergqvist är stiftets egenart i flera avseenden. Den samiska urbefolkningen i Sverige är till större delen samlad inom Luleå stift och den nära relationen med Finland och Norge är också unik bland de svenska stift. De geografiska avstånden är också generellt stora mellan olika befolkningscentra och tätorter. Jag tror dessa faktorer har relevans för analysen av varför just Jonzon inrättade tjänsten som kyrkoherde för samerna.

2.6.2 Uppväxt, ungdom och studietid

En väsentlig del av ett Herdabrev är presentation av den nye biskopen själv. Det han där framför är allt det han själv anser viktigast för sin tjänst. Bengt Jonzon växte upp i ett gudfruktigt hem där fadern under 30 år varit kyrkoherde i Bollnäs efter att i 23 år varit verksam vid Gävleborgs folkhögskola. Samhället hade under denna tid genomgått stora förändringar. Faderns betoning av den personliga omvändelsens nödvändighet gjorde starkt

¹¹¹ Bergqvist, 1939. 129.

¹¹² Bergqvist, 1939. 98.

¹¹³ Bergqvist, 1939. 100.

¹¹⁴ Rohde.

intryck på Bengt. Hans mor var en kraftfull kvinna som fick mycket gjort. Talesätt som ”Kärlek utan kraft är som yxa utan skaft” lyfts fram av Bengt som typiskt för henne.¹¹⁵ Bengt önskade att ödmjukheten respektive kraften från sina föräldrar skulle förenas i honom.

Erfarenheten av att leva i en tid med stora förändringar på många områden bar Bengt med sig och skulle vara till stor nytta när förändringarnas vind blåste vidare genom Norrland. Vattenkraftutbyggnad, industrialisering och ökade kommunikationer med bil och järnväg skulle komma att förändra arbetsförhållandena för både områdets invånare och kyrkans personal. Moderns talesätt ”Där vilja är, där är väg” kom nog väl till pass.¹¹⁶

Det personliga och öppna mötet var viktigt för Jonzon och tema för en presentation han höll i Uppsala för blivande präster med titeln ”Uppfostran och avgörelsen i tro och förkunnelse”.¹¹⁷ Han talar om sig själv i tredje person och anger betydelsen av väckelserörelsen och pietismen för sin egen daning. Frågan om den egna frälsningen är central.¹¹⁸ Hans far hade varit flitig predikant. Vid dessa resor kors och tvärs genom Hälsingland lärde sig Bengt av sin far vad Ordets tjänst innebar.

Av denna berättelse tycker jag det syns att Jonzon var van att möta troende människor på jämbördig fot och med respekt möta dem i sin predikan.

2.6.3 Diakonistyrelsen

Under 6 år verkade Jonzon inom Diakonistyrelsen och fick där möjligheten att stifta bekantskap med alla delar av Sverige och alla de olika villkor kyrkan arbetar med.

Erfarenheten att leva ett liv i kappsäck var nog en viktig ingrediens i förståelsen av vad tjänsten som kyrkoherde för samer kunde innebära. Det tas också upp som en kompensation för att inte ha varit präst eller kyrkoherde i en landsortsförsamling.¹¹⁹

2.6.4 Gästrikland

Under nästan 14 år hade Jonzon sin gärning i Gävle som då var en av Norrlands största städer. Han kom där att se den misär som depressionen orsakade. Detta beskrivs mer i Bror Jonzons biografi över sin far. Här framträder bilden av en person som verkligen bryr sig om sina församlingsbor. Det var ofärdsår och hög arbetslöshet. Jonzon ordnade olika kulturella

¹¹⁵ Jonzon. 1938. 19.

¹¹⁶ Jonzon. 1938. 19.

¹¹⁷ Jonzon. 1938. 21.

¹¹⁸ Jonzon. 1938. 28.

¹¹⁹ Jonzon. 1938. 34.

arrangemang och han ordnade bland annat det han kallade en ”folkhögskoleafton för arbetslösa”.¹²⁰

2.6.5 Ministerium verbi divini

Han uppehåller sig länge vid Luthers behandling av Galaterbrevet där han finner att människans rättfärdighet helt är en Guds gåva.¹²¹ Det allmänna prästadömet tas upp och pekar på vikten att förkunna ordet så att varje människa kan förstå det. Han förstärker detta med hänvisning till Svenska kyrkans bekännelseskrifter.¹²² Berättelsen präglas av en kritik av sedernas förfall och tilltagande avfall från tron.¹²³ Han finner en tröst i att Gud når sitt folk också på andra ställen än i kyrkan.¹²⁴ Präster behöver ha en vetenskaplig bildning och behöver kontinuerligt förkovra sig. Förkunnelsen måste ske på ett sätt som är förståeligt av församlingen. Arbetet på församlingsexpeditionen lyfts fram som viktigt för där träffar man människorna.

Jonzon citerar biskop Landgren med svaret på frågan hur en präst skall vara med ”Han skall vara kristligt sinnad, han skall vara vänlig vid folket och han skall tala ur skägget”.¹²⁵ Genom att leva ett liv som medmänniskorna gör får man förståelse för deras situation och kan verkligen ge det stöd som behövs.¹²⁶

Det sistnämnda tolkar jag som en möjlig förklaring till varför Jonzon kände så starkt för samerna. Han kom att tillbringa mycken tid på fjället med dem, möta dem i svårigheterna när regn och storm gjorde alla förflyttningar och transporter vanskliga men också fann glädjen i den personliga samvaron. Biografin över Jonzon skriven av hans son tar upp dessa kontakter och de kommer även till uttryck i några visitationsnoteringar.¹²⁷

Betoningen av att förkunna på ett begripligt sätt leder till att modersmålet måste användas eftersom det är med det som detaljer och känslor lättast kan uppfattas. Dessa tankar kan ledas tillbaka till Martin Luther och reformationen. Att översätta bibeln till folkspråket och ge

¹²⁰ Jonzon. 1988. 67.

¹²¹ Jonzon. 1938. 66.

¹²² Jonzon. 1938. 95.

¹²³ Jonzon. 1938. 118.

¹²⁴ Jonzon. 1938. 122.

¹²⁵ Jonzon. 1938. 200.

¹²⁶ Jonzon. 1938. 206.

¹²⁷ Jonzon. 1988. 139.

folket möjlighet att själva ta del av texten och bilda sig en personlig uppfattning om innehållet var en väsentlig del av Luthers kyrkosyn.¹²⁸

I vår tid har den insikten formaliserats i Svenska kyrkans policy *En flerspråkig kyrka* där medlemsvården på samiska ingår. Syftet är då att inkludera alla i församlingen i kyrkans aktiviteter.¹²⁹

Att arbetet på församlingsexpeditionen lyfts fram av Jonzon som en kontaktskapande möjlighet står i kontrast till den föreslagna befattningen som samernas kyrkoherde utan egen församling. För att kompensera detta kommer alltså den kringresande kyrkoherden att desto mer bygga individuella relationer vid sina förrättningar. Som Bo Lundmark beskriver det i sin *Såvitt jag minns* kom han att bli något av familjeprest där han döpte barnen, konfirmerade ungdomarna, vigde de vuxna och slutligen begravde familjens äldre medlemmar. Detta krävde då en lång och kontinuerlig kontakttid.¹³⁰ Lundmark hade tydligen kunnat kompensera väl för avsaknaden av kontakt via församlingsexpedition.

I samband med invigningen av Viktoriakyrkan i Västerbottensfjällen midsommar 1938 var transporten med hästdragen vagn och respektive släde genom snön strapatsrikt och Jonzon konstaterade att både samer och nybyggare var sega och uppfinningsrika samt att de samarbetade bra.¹³¹ Detta står i skarp kontrast till den bild av samerna som enligt Oscarsson rådde under biskop Bergqvists tid.¹³² Jonzon fick bevittna hur arbetsamhet och samarbete sattes högt.

Ett exempel på Jonzons prioritering av sina präster är att han vid Viktoriakyrkans invigning ägnade mycket tid på samtal med ett prästpar som vandrat dit över fjället.¹³³ Samma typ av prioritering anges i biografien som en orsak till den stundtals långdragna administrationen på Jonzons kansli där han som "Pastor pastorum" tog den nödvändiga tiden för att samtala med sina medarbetare när detta behövdes.¹³⁴

¹²⁸ Jonzon. 1938. 133.

¹²⁹ En flerspråkig kyrka. 2010. 10.

¹³⁰ Lundmark. 2014. 153.

¹³¹ Jonzon. 1988. 102.

¹³² Oscarsson. 2016. 944.

¹³³ Jonzon. 1988. 104.

¹³⁴ Jonzon. 1988. 102

Den senare och mer omfattande delen av herdabrevet är en berättelse om hur det är att vara det gudomliga ordets tjänare och några perspektiv på relationerna mellan budskapet till respektive skriften, kyrkan och budbäraren.

2.6.6 Budskapet och skriften

Bekännelseskriterierna tas upp i ett eget kapitel i Herdabrevet och kommer åter i betoningen av ansvaret för en biskops- eller prästtjänst.¹³⁵ Att hänvisa till sina avgivna löften tyder jag som en stark pliktökänsla. Att då inte lämna någon enskild grupp inom kyrkan i sticket menar jag är den viktigaste faktorn för den omsorg Jonzon visade samerna. Budskapet och kyrkan

Vilken typ av anpassning som behövs av kyrkans verksamhet för att nå fram med budskapet diskuteras av Jonzon i denna del av *Herdabrevet*.¹³⁶ Han frågar sig om budskapet måste ändras men besvarar detta med ett nej. Däremot måste det göras förståeligt. Då budskapet framförs buren av språket måste detta vara så utformat att mottagaren tar det till sig. Liksom detta skall sättas i relation till sin tids ”nutidsmänniska” skall det kunna sättas in i den kontext som mottagaren finns i. Här ser jag framför mig en länk till behovet att framföra budskapet på lyssnarens modersmål för att just uppnå den verklighetsförankring som Luther framhåller som viktig i inledningscitaten.

Här kan det finnas anledning att återkomma till Biskop Bergqvist som beskriver hur han efter ett möte med den åldrande sammen beslöt sig för att lära sig så mycket av samiskan så att han skulle kunna förrätta sina religiösa åligganden på detta språk.¹³⁷ Jag tror att även detta är exempel på samma behov hos en präst av att få legitimitet genom att kunna uttrycka sig på samma språk som en församlingsmedlem.

2.6.7 Budskapet och budbäraren

I denna del av berättelsen framför Jonzon det viktiga i att hålla fast till en evangelisk tolkning av kyrkans uppdrag som det framställs i bekännelseskriterierna som skall omfattas vid vigning till ämbete i Svenska kyrkan. Detta ger både bundenhet och frihet och får till konsekvens att det en kyrkans man eller kvinna gör utanför sin tjänst inte får inkräkta på den evangeliska grundsatsen.¹³⁸ Ruong framför att Jonzon i sitt arbete med Same Ätnam hade som motto ”med samerna för samerna”.¹³⁹ Jonzon såg alltså detta som helt i linje med den evangeliska

¹³⁵ Jonzon.1938.95.

¹³⁶ Jonzon. 1938. 115.

¹³⁷ Bergqvist, 1939, 98.

¹³⁸ Jonzon, 1936, 182.

¹³⁹ Jonzon 1988. 116.

gärningen. Däremot kanske det ligger en kritik i att kombinera biskopsämbetet med att vara riksdagsman vilket hans företrädare biskop Bergqvist varit. Jonzon uppskattade nog trots detta den självgående administrationen på stiftet detta hade lett till.¹⁴⁰

Sammanfattningsvis leder Herdabrevet till en bild av Jonzon som en god vårdare av kontakten med sina församlingsbor men även som ansvarig för de verksamma prästerna i stiftet. Båda leder fram till inrättandet av kyrkoherde för samer.

2.7 Studier i Paavo Ruotsalainenens fromhet med särskild hänsyn till frälsningsvissheten

Stimulerad av Nathan Söderblom kom Jonzon att besöka Finland vilket senare ledde till en doktorsavhandling om Paavo Ruotsalainen.¹⁴¹ Denne man kallades "Folkets uppväckare" och var en förgrundsgestalt inom den finska pietismen och levde under åren 1777–1852 i Finland.¹⁴²

Rörelsen runt Ruotsalainen var skild från traditionella kulturvärlden i Finland men samlade mycket folk. Han var ingen litterär gestalt men fångade åhörarna med sin goda predikokost.¹⁴³ Han var helt nöjd med kyrkans lära och utvecklade inte någon egen frälsningsteori.¹⁴⁴ Hans övertygelse var:

... att varje kristen bör vara viss om sitt barnskap hos Gud. Frågan om frälsningsvissheten betecknar gränslinjen mellan evangelisk gudsgemenskap och annan religiositet.¹⁴⁵

Jag uppfattar även detta som typiskt för Jonzon som i sitt Herdabrev beskriver han hur en präst måste kunna leva under enkla former. Detta hämtar han i ett citat av Nathan Söderblom: "Det måste vara högt bildade och kultiverade personer ur goda hem som finna sig i de små förhållanden" som det innebar att vara präst.¹⁴⁶ Jag anser också att detta var en grund för hans uppskattning av den av honom högt uppskattade samiska kultur och deras enkla levnadsätt. Han uttalade sig också i positiva ordalag om Rosenius och Laestadianismen.¹⁴⁷ Pietismens enkla leverne liksom att vara på ständig vandring med sina djur låg således i linje med Jonzons värderingar.

¹⁴⁰ Jonzon. 1988. 101.

¹⁴¹ Jonzon. 1935. Förord och inledning.

¹⁴² Huhta. 1985.

¹⁴³ Jonzon. 1935. 16.

¹⁴⁴ Jonzon. 1935. 24.

¹⁴⁵ Jonzon. 1935. 232.

¹⁴⁶ Jonzon 1938. 212.

¹⁴⁷ Jonzon. 1938. 40.

2.8 Predikningar

Jonzon har bland annat publicerat 10 predikningar från perioden början av 1962 till slutet av 1963 under namnet *Ett folk styrt av Gud*. De kommer således några år efter hans tid i Luleå men tar upp centrala frågor om människans ställningstaganden i frågor om privatliv, arbete och samhälle.¹⁴⁸ Det bör visa på hans allmänna inställning och bör knappast ha ändrats under den aktuella tiden. Jag anser att de bör vara representativa för Jonzons ställningstagande i de frågor som tas upp både då och tidigare.

Den första predikan som hölls i Djursholm 1962 tar upp frågan om val mellan rätt och orätt med rubriken *Det oundvikliga valet*. Summan av de personliga valen avgör nationens väg framåt. Den som vågar välja rätt kan bara göra det baserat på guds vilja.¹⁴⁹ Jag är fundersam om Jonzon då funderade på hur samerna behandlats under årens lopp i Sverige? Han för fram att samvetet ger vägledning om vad som är rätt eller fel. När jag läser redogörelserna om de oförrätter som samer utsatts för i *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna* och *När jag var åtta år lämnade jag mitt hem och jag har ännu inte kommit tillbaka*.¹⁵⁰ och ser kyrkans och prästernas agerande uppfattar jag det som att samvetet tydligen är beroende av kontext och tidsepok. Jonzon ger inte uttryck för kritik av hur tidigare kyrkomän och politiker behandlat samerna men den typen av öppen torgförd kritik verkar inte vara hans metod.

Vid predikan 1963 i Hammerfest med rubriken *Åskådare eller efterföljare* tar han upp den speciella situationen i Nordkalotten och dess invånares ansvar att välja rätt väg genom att låta sig styras av Gud. Han ger här uttryck för en förhoppning att den gudstro han funnit bland ”de olika nations-, kultur- och rasgrupper” utgör en möjlighet till räddning för alla bara tillräckligt många låter sig styras så.¹⁵¹ Då han där också använder samlingsnamnen ”våra folk” och ”våra nordiska folk” förstår jag detta som att han inte ser olika värden hos dessa delar eller att några inte inkluderas i kyrkan.

I predikningen ”*Ett folk styrt av Gud*” från Tromsö 1963 diskuterar han först vad ett folk är. Han ser det inte enbart som de nu levande utan totalen av människosläkten förr, nu och i kommande led. Det framträder inga tecken på att särskilja olika befolkningsgrupper i landet.

¹⁴⁸ Jonzon. 1964. Förord.

¹⁴⁹ Jonzon. 1964. 12.

¹⁵⁰ Huuva& Blind. 2016.

¹⁵¹ Jonzon. 1964. 66

Ansvarvaret vilar på kvaliteten hos de människor som talar i demokratins och frihetens namn. Genom att låta sig styras av Gud kan man välja rätt.¹⁵²

Min slutsats av dessa predikningar är att Jonzon hade en tydligt inkluderande syn på vilka som var Guds folk och kyrka. Han skriver i sitt Herdabrev att Norrland är rikt på andlig historia. Väckelsen är central och Jonzon ser det som en möjlighet att kyrkans räddning och förnyelse skulle kunna komma från Norrlands erfarenheter.¹⁵³ Det är från detta jag vill försöka se om de erfarenheter som kan dras av relationen mellan Svenska kyrkan och samerna kan överföras till vår tid.

2.9 Visitationsprotokoll

Martin Luther anför i Lilla Katekesen att syftet med en visitation är som sägs i Hebreerbrevet 12:15

Vaka över att ingen kommer bort från Guds nåd och att ingen bitter rot skjuter skott och blir ett fördärv som angriper många.¹⁵⁴

Hur en visitation skall utföras finns beskrivet i kyrkoordningen och innebär både uppföljande av prästens verksamhet liksom församlingens religiösa position.

I mitt arbete med denna uppsats valde jag att taga del av några visitationer under Jonzons tid i Luleå och då framförallt notera de uppgifter som relaterade till samernas situation.

Visitationsprotokollen är att se som en samling av berättelser hur kyrkan officiellt ser på den pågående verksamheten.

2.9.1 Noteringar ur protokoll från visitationer i Luleå stift.

Jukkasjärvi visiterades 5-8 december 1952. Det firades svensk och finsk gudstjänst men ingen på samiska.

Bengt Jonzon visiterade Jokkmokk 22-23 mars 1951. Gudstjänstbesökarna var vattenrallare och samer. Bland samerna är de bofasta västlaestadianer medan de nomadiserande är östlaestadianer. Bland predikanterna hjälpte Petter Sitsi till på samiska.

Jukkasjärvi visiterades 20-25 mars 1945. På direkt fråga 20 mars av Jonzon svarade man unisont i Rensjön att man ville höra samiska både från predikanter och präster.¹⁵⁵ Detta var alltså fler år innan Jonzon gjorde sin utredning om samiskans ställning efter kyrkomötet 1953.

¹⁵² Jonzon. 1964. 67

¹⁵³ Jonzon. 1938.41.

¹⁵⁴ Luther. 2011. 11.

¹⁵⁵ Noteringar ur protokoll från visitationer i Luleå stift.

Tydiligen arbetade han i sitt medvetande med frågeställningen om samiskans ställning så att när uppdraget erhålls på kyrkomötet 1953 hade han en viss framförhållning.

Jonzon hade som vana vid visitationsgudstjänster att samla barnen för en egen undervisning i anslutning till gudstjänsten.¹⁵⁶ Detta kan ju ha medfört upplevelsen att för att kommunicera med barn behövde han använda deras modersmål. Han noterar inte detta i visitationsprotokollet eller gör senare referenser till detta så mitt antagande kan inte styrkas mer än att han senare argumenterade för användning av modersmålet.

Vid ett tillfälle konstateras att samerna var mer kyrksamma än kraftverksarbetarna som ägnade söndagen mer till trädgårdsskötsel eller fiske. När samerna var borta för renskötsel märktes ett påtagligt lägre kyrkodeltagande.¹⁵⁷

2.10 Dagbok

Dagböckerna från tiden 1953-58 vilket är den tid som omfattade arbetet med *Utredning rörande den kyrkliga verksamheten bland den lapsk- och finsktalande befolkningen* är knapphändig avseende innehållet i noteringarna om detta arbete utan det konstateras bara vilka dagar det sker. Arbetet förefaller dra ut på tiden utan att det noteras några speciella orsaker till detta. När det slutligen blir klart markeras detta dock starkt. Rent generellt är dagboken knapphändig på detaljer eller innehåll om vad som avhandlats vid möten eller expeditjonsarbete, Datum, personer och möjligen plats anges. Med detta kunde nog Jonzon själv minnas vad som gjorts men för en sentida läsare blir det knapphändigt. Sonen Bror gör liknande kommentar om dagbokens innehåll.¹⁵⁸

Bror Jonzon beskriver Bengt som mycket stilistiskt noggrann.¹⁵⁹ Detta resulterade bland annat i att pappersarbetet i den administrativa biskopstjänsten blev lidande. Handlingar från prästmötet 1941 gavs ut 1944 och handlingar från mötet 1947 gavs ut 1958.¹⁶⁰ Bengt själv noterade ofta under sin avveckling av biskopstiden ”Papper, papper, papper...” i dagboken.¹⁶¹ Detta torde ju även kunnat ha varit orsaken till att utredningsuppdraget från 1953 först blev klart 1958.

¹⁵⁶ Noteringar ur protokoll från visitationer i Luleå stift.

¹⁵⁷ Noteringar ur protokoll från visitationer i Luleå stift.

¹⁵⁸ Jonzon. 1988. 5.

¹⁵⁹ Jonzon. 1988. 102.

¹⁶⁰ Jonzon. 1988. 101.

¹⁶¹ Jonzon. Dagbok.

2.11 Vattenkraftutbyggnaden som ändrade flyttningsmönster

Vattenkraftutbyggnaden där älvarna reglerades hårt kom att förändra möjligheterna att flytta renhjordarna. De traditionella boplatserna måste många gånger överges och möjligheterna till fiske förändrades starkt. Lagstiftningen för vattendomshandläggning förändrades 1952-53 så att processen skulle ge bättre förberedelser för att få fram olägenheter i ett tidigare skede. Det kan gälla boplatser, näringsverksamhet, det allmännas intressen och miljöhänsyn.¹⁶² För lappväsendet kan det gälla flyttningsvägar, uppehållsplatser mellan flyttarna, betesarealer och fiskemöjligheter.¹⁶³ Konsekvenserna har blivit ändrade flyttvanor och därmed även platser för bosättningar.

2.12 Ändrade bosättningsvanor med mindre flyttning

Den historiska bilden av samerna är att de är nomadiserande och följer sina renar på vandrigen mellan vinter och sommarbete. Detta ersattes under mitten av 1900-talet av extensiv renskötsel där en mer friströvande renhållning tillämpas och familjerna istället bosatte sig fast. Istället för att hålla hjorden samlad genom att kontinuerligt hålla den under uppsikt valde man att sätta upp stängsel inom vilket de fick ströva fritt. För att inspektera hjorden började man att använda motorfordon som helikoptrar, snöskotrar och fyrhjulingar.¹⁶⁴ Med en fast bosättning kom man att knytas närmare till en viss bygd med möjlighet att låta barnen delta i den skolgång som fanns där. För att möjliggöra egnahemsbygge på ofri grund gav kommunen säkerhet för finansiering.¹⁶⁵

En konsekvens med de fastare bosättningsmönstren var att samerna inte längre träffade de finsktalande befolkningsgrupperna. Detta ledde till att svenska ersatte finska som kyrkospråk och barnen fick mer skolundervisning på svenska. Det var inte det språk de talade i hemmet så förståelsen blev inte alltid så god.

2.13 Folkskolereformen

Ecklesiastikdepartementet var ansvarigt för både kyrkan och skolväsendet fram till bildandet av Utbildningsdepartementet. Med kyrkans skiljande från staten blev kopplingen ännu mindre även om en särskild lagstiftning för Svenska kyrkan kom att skrivas.

¹⁶² Löwing. 1955. 5.

¹⁶³ Löwing. 1955. 43.

¹⁶⁴ Nordin. 2002. 54.

¹⁶⁵ Rolen. 1990. 765.

För samerna hade en särskild skolform inrättats 1913, de så kallade nomadskolorna, för de renskötande samernas barn. J I Ruong var Nomadskoleinspektör vid tiden för *Utredningen om den kyrkliga verksamheten bland lappsk och finsktalande befolkningen*.

Undervisningsmaterial på samiska finns dokumenterat från 1619 med ABC-bok, Luthers lilla katekes samt en kyrkohandbok.¹⁶⁶

Under lång tid var svenska undervisningsspråk och ertappades barn med användning av samiska medförde detta disciplinära åtgärder. En politik som kallades ”lapp-skall-vara-lapp” var under lång tid förhärskande. Biskopen i Luleå Olof Bergqvist (biskop 1904-1937) hade i sitt Herdabrev 1904 gett uttryck för tanken att lapparna som stam skulle dö ut om de fick för mycket undervisning. De skulle bara få så mycket som de behövde för rennäringen samt de kristna grundsanningarna.¹⁶⁷ Här hade således Jonzon en diametralt annorlunda uppfattning som jag tolkar det. Med en egen folkhögskola skulle deras allmänna bildning kunna höjas och deras egen kultur utvecklas.

Under lång tid följde skolväsendet olika principer avseende skolgång för barn från renskötande, icke renskötande och övriga familjer. Detta ledde även till stora spänningar inom samernas led.¹⁶⁸

2.14 Samernas folkhögskola

Biskop Jonzon var starkt engagerad i tillblivelsen av Samernas folkhögskola.

Folkhögskolorna var ett viktigt komplement till det statliga skolväsendet och hade bland annat sin tillkomst i Danmark inom kyrkliga kretsar. I Sverige var en stor drivkraft för folkhögskolor att man ville erbjuda den ungdom som inte fick skolutbildning på grund av ekonomiska orsaker en alternativ möjlighet till utbildning. En stor begåvningsreserv fanns och många folkrörelser liksom landsting, kyrkor och andra intresseorganisationer såg här en möjlighet i folkhögskolor. Bengt Jonzons far var verksam inom Bollnäs folkhögskola så han kan sägas ha folhögskoletanken i blodet.¹⁶⁹ I ett tal som återges i biografien över Lennart Wallmark återges ett tal av Jonzon från 1942 där han utvecklar synen på en Samernas folkhögskola. Där finns också en planeringsrapport och några brev i ärendet.¹⁷⁰ Talet och skrifterna är högstämda i vad som jag fattar är den tidens anda men visar också på ett stort

¹⁶⁶ Samer-religion.

¹⁶⁷ Huuva & Blind. 2016. 80.

¹⁶⁸ Samernas skolgång. 1960. 39.

¹⁶⁹ Jonzon. 1988. 7.

¹⁷⁰ Sarri Nordrå & Blind Olsson. 2004. 10.

engagemang för saken. Samernas särställning framhävs och dess viktiga del i det svenska samhället påtalas. Svenska Missionssällskapet där Jonzon då var ordförande hade länge arbetat med skolor och skulle med en folkhögskola utveckla denna verksamhet. Särskilt ”samernas språk, historia, kultur och yrkesliv samt deras plats i det svenska samhället” skulle särskilt uppmärksammas.¹⁷¹

2.15 Hantverk och andra samiska kulturyttringar

Etniska gruppers hantverk är ofta en tydlig identitetsmarkör.¹⁷² Så och för samerna och Jonzon ägnade stor energi åt dess utveckling. Bildandet av Same Ätnam 1945 hade som syfte att stärka den samiska kulturella odlingen och specifikt slöjden.¹⁷³

2.16 Lundmarks berättelse om hur det blev för en av befattningshavarna.

I sina memoarer *Såvitt jag minns* berättar Bo Lundmark om sin upplevelse av att vara kyrkoherde för samerna. Han nämner speciellt den utveckling som fortsatt där det till exempel joykades vid firandet av 100-årsjubileet för Kiruna kyrka 2012. Likaså att de mörka kapitlen av samernas historia behandlas vid konfirmationsläsningen.¹⁷⁴ Den språkliga kompetensen utvecklades i den tänkta riktningen och kom att flitigt utnyttjas under hans tid som kyrkoherde för samer men även efteråt vid hans tjänst i Funäsdalen. Bristen på nya samisktalande präster var fortsatt stor så Lundmark fick många uppdrag inom de förutvarande församlingarna han hade verkat i. Däremot var resandet både ett svårt område och ett intressant med stort kontaktnät.

3 Resultat

Som svar på frågeställning 1 om varför Jonzon inrättade en tjänst som kyrkoherde för samer kan följande sägas. Inrättandet av tjänsten med specifikt ansvar för samiska gudstjänster inom Svenska kyrkan drevs fram som en lösning på både ett akut problem i en församling och det långsiktiga problemet med rekrytering till prästtjänster med krav på samiska språkkunskaper. De nya bosättningsmöjligheterna drev också på frågan genom kopplingen till skolan. Barnen kom på detta sätt att oftare gå i vanliga skolor där enbart svenska lärdes ut fast de hade talat samiska i hemmet.

Genom att få specialisera sig på att hålla gudstjänster och själavård på samiska skulle prästens kompetens öka och arbetsuppgiften bli mer intressant för den präst som hade dess intressen.

¹⁷¹ Sarri Nordrå & Blind Olsson. 2004. 10.

¹⁷² Samer- ett ursprungsfolk. 2013. 44.

¹⁷³ Same Ätnam.

¹⁷⁴ Lundmark. 2014. 156.

De ekonomiska villkoren förbättrades samtidigt både avseende stipendier under studietid och inplacering i lönegrad. Detta redovisas i den utredning som Bengt Jonzon gjorde och som låg till grund för beslutet.

Rekryteringssvårigheterna hade funnits i alla tider och det Jonzon gjorde var att anpassa tjänsten efter en antagen intressebild hos prästerna. Det kan även ses som ett uttryck för att han ville omforma systemet istället för att kräva anpassning av individen. Jag har inte funnit belägg för att Jonzon kommit i kontakt med Torgny T:son Segerstedts observationer om en sådan möjlighet att hantera en groende otillfredsställelse i samhället över folkhemmets baksidor men modellen känns passa väl in. Jonzons erfarenheter från industristaden Gävle under depressionen borde kunna ha lett till tankar liknande Segerstedts och även kontakter med honom. Folkhemmet med stark betoning av svenska språket som integrerande faktor var förhärskande i skolan och här gick kyrkan alltså en delvis annan väg. Det kan också ses som ett ansvarstagande från Svenska kyrkans sida av biskop Jonzon där han framhåller plikten att bevara och utveckla den samiska egenarten och kulturen genom att modersmålet upprätthölls som gudstjänst- och själavårdsspråk.

De säsongsmässiga flyttningarna med renhjorden hade förbytts mot ett mer bofast leverne och barnens inläring av finska upphörde och från att ha varit finsk-samiskt tvåspråkiga blev de svensk-samiskt tvåspråkiga. Biskop Jonzon framhöll redan i sitt herdabrev när han tillträdde biskopstjänsten att vigningslöftet om trohet mot bekännelseskrifterna var viktigt. I detta ingick Luthers grundtanke att frälsningsbudskap skulle spridas på modersmålet för att lätt kunna tillgodogöras i församlingen. I utredningen medverkade även Israel Ruong som var nomadskoleinspektör och han borde ha känt till det arbete inom UNESCO som på 1950-talet lade fast att skolelever i språkliga minoriteter först skulle få utbildning på sitt modersmål för att sedan ta till sig riksspråket.

Inrättandet av en tjänst som kyrkoherde för samerna är således att se i första hand som ett resultat av biskop Jonzons starka engagemang för sina kollegor inom stiftet i sin roll som Pastor pastorum. Det var också ett sätt att uppfylla samernas önskemål om att fira gudstjänst på sitt eget språk ledd av en präst som förstod den kontext de befann sig i. Därmed uppfyllande också det vigningslöfte Jonzon avgivit som biskop att verka för spridning av Guds sanna ord på ett klart och förståeligt sätt. Därmed uppfyllde Jonzon även det evangeliska budskapet att speciellt söka de marginaliserade i samhället vilket Jesus demonstrerade i Nya testamentets berättelser.

3.1 Lärdomar för kyrkan i stort avseende på språk och migranter

Frågeställning 2 blir mina egna tankar mer än redovisning av konkreta aktiviteter eller hänvisningar till andra arbeten inom detta område. Svenska kyrkan har dock i skriften *En kyrka – många språk*¹⁷⁵ samlat inspirationsmaterial och i *En flerspråkig kyrka Policy och mål för Svenska kyrkans arbete på andra språk än svenska*¹⁷⁶ lagt fram policy och mål inom området. Ju mer jag lärt om kyrkoherde för samerna har jag blivit övertygad om att det finns många likheter och går att dra lärdomar från den verksamheten. Alla de svårigheter som finns för samiskans ställning finns för de flesta andra språk. Integration kontra inkludering är ett och kulturell och strukturell pluralism och generella förhållningssätt är alla områden där likheter eller olikheter med samernas situation kan spåras och utnyttjas.¹⁷⁷ Basen i arbetet är församlingarna och den ordinarie verksamhet och inte lösningar i likhet med kyrkoherde för samer. Detta för att uppnå en integrering med bibehållen tolerans och respekt för mångfald.¹⁷⁸

När det gäller frågeställning 2 om tillämpbarhet i vår tid skulle mycket väl samma motiveringar kunna användas för barn i nuvarande migrantgruppen. Dessa barn har ofta haft en traumatisk uppväxt vilket gör att behovet att komma i kontakt med sina känslor blir viktigt och detta kan lämpligast ske på modersmålet. I Sverige har vi en god kompetens och erfarenhet av hemspråksundervisning så sådan undervisning bör kunna vara genomförbart även inom kyrkans ramar.

Jag skulle vilja påstå att detta inte bara gäller migranterna utan även alla andra. Sedan kristendomsundervisningen avskaffades och ersattes med religionskunskap i skolan är den språkliga kontakten med religioner generellt försvagad och i synnerhet med kristendomen. Man läser om religioner men inte inifrån den. Samma resonemang skulle kunna tillämpas för all nuvarande ungdom men även vuxna som inte känner igen sig i nuvarande kyrka. Jag vill påstå att detta syns i sjunkande medlemstal och deltagande i förrättningar av typ dop, konfirmation och vigsel.

Lärdomen från tjänsten som kyrkoherde för samer är att särlösningar ger stora förluster i resande. Både i tid och känslor genom att familjeliv måste försakas. Det är ju negativt men det

¹⁷⁵ En kyrka många språk.

¹⁷⁶ En flerspråkig kyrka.

¹⁷⁷ En flerspråkig kyrka. 2010. 12.

¹⁷⁸ En flerspråkig kyrka. 2010. 13.

positiva är att man lyssnade på behoven och löste dem. Därför borde en kontinuerlig relatering till denna lösning ske när man utvecklar lösningar för andra språkgrupper.

4 Diskussion

Hade Jonzon kunnat göra något annat?

Beslutet om en kyrkoherde för samerna rapporterade till Domkapitlet i Luleå men verksam över hela Sverige innebar inte bildandet av en icke-territoriell församling. Detta kom att föreslås av Sametinget 2004 och behandlas av Sören Ekström i utredningen *Samiska frågor i Svenska kyrkan*. Det alternativet verkar inte ha funnits på Jonsons karta.

Jonzon berör splittringsrisiker i sitt Herdabrev och tänkte nog då på frireligiösa kyrkor eller sekter. Att hålla ihop sitt stift är nog en naturlig tanke för en biskop. Han framhåller i sitt *Herdabrev* att ”Tron och det evangeliska innehållet är viktigast”.¹⁷⁹ Detta kanske kan förenas med viktiga samiska identitetsmarkörer. Så framställs det nu som en viktig fråga. Å andra sidan finns det de som tycker att ingen uppifrån skall bestämma hur den egna samiska tron skall gestaltas. Det kan ju då ifrågasättas om denna tro kan rymmas inom Svenska kyrkan även att den är en öppen folkkyrka. En diskussion om trohet mot bekännelsedokumentet behövs nog även i vår tid men ligger utanför denna uppsats ram.

Samernas inflytande över den samiska verksamheten inom Svenska kyrkan behandlades inte i Jonzons utredning. En diskussion om hur samer ser på kyrkans identitet vore möjlig. I boken *Spåren i snön* diskuterar Jonas Idestrom dessa frågor.¹⁸⁰

Frågan om inkulturation genom införande av samiska komponenter i gudstjänsten diskuterades inte vid utredningstillfället på 1950-talet men har i början på 2000-talet fått ett uppsving bland annat som en del av konfirmationsundervisningen för samer.¹⁸¹ Inkulturation tror jag är väsentlig för framgång. Bibelord måste relatera till den verklighet man lever i. Dopträdet blir till exempel ett renhorn. Dogåvan kopplas till samisk gåvotradition. Det påminner om Bo Lundmarks beskrivning av ett dop som tidsmässigt kom att präglas av renarnas flytt, ledarenarnas bjällror blev sammanringning till gudstjänst och han genomförde dop i rengärdet och korstecknade barnet i den gode herdens namn.¹⁸²

¹⁷⁹ Jonzon. 1938. 170.

¹⁸⁰ Idestrom. 2015. 115.

¹⁸¹ Samer ett ursprungsfolk i Sverige. 2013. 58.

¹⁸² Lundmark. 2014. 135.

Olof Johan Sikku höll en föreläsning med titeln *Samisk kultur och samiska rättigheter ur ett dekoloniserat synsätt!* på Härjedalens fjällmuseum i Funäsdalen 2017-03-18. Där presenterade han en modell för inflytande som byggde på en stegvis ökande grad av påverkan. De 5 stegen är osynliggörande, rätt att uttala sig, rätt att delta, rätt till medbestämmande och självbestämmande. Min bedömning är att samerna i Sverige vid tiden för Jonzons utredning hade rätt att uttala sig eller möjligen rätt att delta emedan Israel Ruong som med sin samiska bakgrund deltog i utredningen. Däremot kan jag inte se att de hade något med- eller självbestämmande eftersom frågan slutgiltigt avgjordes av Kungliga Maj:t. Remissvaren på Jonzons utredning går ej att återfinna i arkiven men i tidningen *Samefolket* ges ett referat där Kungliga Kammarkollegiet just efterlyste att samernas egen syn gavs mer utrymme, det vill säga rätt att delta. Svenska samernas Riksförbund önskade 3 tjänster fördelade över de tre större samiska språkområdena.¹⁸³ Det blev bara en.

På liknade sätt skulle kunna diskuteras om den av Henry Venn och Rufus Anderson lanserade ”3-self’s” med en självständig ställning avseende finansiering, styrning och utveckling skulle vara möjlig även inom ramen för Svenska kyrkan.¹⁸⁴ Då skulle man befinna sig på nivån med- eller självbestämmande. Frågan diskuteras av Mattias Haglund i *Samisk kyrka? En studie av försoningsprocessen mellan Svenska kyrkan och samerna, med jämförande utblickar mot Norge*¹⁸⁵ liksom den tas upp av Sören Ekström i *Samiska frågor i Svenska kyrkan*.¹⁸⁶ Utvecklingen verkar dock inte alls gå i den riktningen inom Svenska kyrkan.

5 Sammanfattning

Biskop Jonzon framträder i sitt Herdabrev liksom i biografien och andra studerade skrifter som uppväxt med ett hårdande liv under tämligen enkla förhållanden och i ett hem med innerligt trosliv. Under sin uppväxt och studietid formades hans tro och känsla för värdet av pliktuppfyllelse. Han kom att trivas bra bland folk med enkel och innerlig tro och när han sedan kom att lära känna samerna närmare blev han respekterad av dem för sin livsstil och sina ideal. Han såg det också som sin viktigaste uppgift som biskop att vara *Pastor pastorum* för sina präster i stiftet. På grund av ändrade bosättningsformer för den renskötande samebefolkningen kom inte längre barnen i kontakt med finska språket så successivt kom tvåspråkigheten att gå från svenska och finska till svenska och samiska. Samiskan är även att

¹⁸³ *Samefolket*. 1958. Samernas egen tidning nr 12 December. 78.

¹⁸⁴ Bevens & Schroeder. 2004. 213.

¹⁸⁵ Haglund. 2013. 72.

¹⁸⁶ Ekström. 2006. 123.

se som modersmål och hemspråk varför dess användning blir viktig när språkets valörer blir viktiga. Här fanns en motsättning mellan det officiella användandet av svenska i skolan för integrering och assimilering av barnen.

Det egna språket och kulturen uppfattas idag som viktiga identitetsmarkörer och var det nog egentligen även då men det undertrycktes effektivt. När det då krävdes åtgärder för att säkerställa det samiska språkens användning i gudstjänsterna och bereda vägen för präster med denna speciella kompetens kom mottot efter hans mor väl till pass: ”Där vilja är, där är väg”. De visades uppskattning och bereddes möjlighet att förkovra sig ytterligare i samiska språk och förståelse för deras situation. Biskop Jonzon verkade också för samernas egen kultur genom att stödja slöjden och dess betydelse, medverka att starta en samisk folkhögskola och en instifta en samisk organisation. Något egentligt självbestämmande för samerna genom inrättande av tjänsten som kyrkoherde för samer kan det inte anses ha blivit.

6 Förslag

Under arbetets gång har frågan om huruvida kyrkoherden skulle verka inom en territoriell eller icke territoriell församling trängt sig på. Det togs inte upp i Jonzons utredning. Dess för- och nackdelar har analyserats inom senare utredningar inom Svenska kyrkan om samernas situation liksom inom Sametinget men tills dags dato avfärdats från kyrkans sida. Ett fördjupat studium av denna fråga skulle vara intressant och kanske kunna visa vägen till ett stärkt och fördjupat församlingsliv även för andra grupper än samerna.

Likaså vore en studie över hur Svenska kyrkan skulle kunna ta upp mer av element ur samernas ursprungsreligion intressant. I konfirmationsundervisningen för samer diskuterar eleverna dess frågor. Jojken har släppts in liksom samiska färger och mönster. En nytillverkad biskopsstav för Härnösands stift skall innehålla samiska symboler. Ursprungsreligionens syn på naturen kanske passar bra i samband med vördnad och respekt för Guds skapelse.

Nya minoritetsgrupper kommer att uppträda genom den ökande invandringen varför en diskussion om hur inkluderande Svenska kyrkan kan vara och vilka för- och nackdelar detta kan innebära vore ett intressant område att få belyst.

7 Litteratur

7.1.1.1 Källor Opublicerat

Bengt Jonzons dagbok. Uppsala: Uppsala Universitetsbibliotek, Handskrifts- och musikavdelningen. SE/UUB/REA000105736 Avskrift 2017-03-03.

Biskop Bengt Jonzons arkiv, Landsarkivet Härnösand, SE/HLA/1010336 .

Domkapitlets i Luleå stiftarkiv, Landsarkivet Härnösand, SE/HLA/1010284 .

Noteringar ur protokoll från visitationer i Luleå stift på Landsarkivet i Härnösand. Avskrifter 2017-03-21/22.

Sikku, Ol Johan. Föreläsning. *Samisk kultur och samiska rättigheter ur ett dekoloniserat synsätt!*. Funäsdalen Härjedalens fjällmuseum. 2017-03-18.

Stiftsamfällighetens i Luleå stiftarkiv, Landsarkivet Härnösand, SE/HLA/1010325.

Svenska missionssällskapet kyrkan och samernas arkiv, Landsarkivet Härnösand, SE/HLA/3012459.

7.1.1.2 Källor Publicerat material

Ahrne, Göran. 2007. *Att se samhället*. Malmö: Liber AB.

Anderzén, Sölve. 2009. Ingår i *Väckelse i gränsland Stiftshistoriskt symposium i Luleå*.

Anders Brogren. red. http://brogren.nu/recensioner/stiftshistoriskt_symposium09.htm Internet nedladdat 2018-05-23.

Anderzén, Sölve. 2016. ”Kyrkans undervisning i Lappmarken under 1800-talet, En ständigt pågående process för att finna fungerande arbetsformer” I *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Band 1. Lindmark, Daniel & Sundström, Olle, red. Skellefteå: Artos och Norma.

Bergqvist, Olof. 1939. *Bland svenskar finnar och lappar*. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag.

Bevans, Stephen B. & Schroeder, Roger P. 2004. *Constants in context: A theology of Mission for Today*. New York: Orbis Books Maryknoll.

Brohed, Ingmar. *Herman Schröder*, Svenskt biografiskt lexikon. Riksarkivet urn:sbl:6403. Internet hämtad 2018-05-22.

Codex. <http://www.codex.vr.se/index.shtml>. Internet hämtat 2017-09-30.

Dobson, Miriam & Ziemann, Benjamin (red), 2009, *Reading primary sources: The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth century history*. London och New York: Routledge.

Gillingstam, Hans. *Margareta*. Svenskt biografiskt lexikon. Riksarkivet urn:sbl:9095. Internet hämtad 2018-05-21.

Ekström, Sören. 2006. *Samiska frågor i Svenska kyrkan*. Uppsala: Svenska kyrkans utredningar.

Ekström, Sören. 2015. *Svenska kyrkan – historia, identitet, verksamhet och organisation*, Svenska kyrkan, Uppsala, Åttonde upplagan, (fr.o.m. sjätte upplagan utgiven på internet) Publicerad på www.svenskakyrkan.se/publikationer, Nedladdad 2015-05-29.

Elenius, Lars. 2016. ”Stiftsledningen och minoritetspolitiken.” I *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Band 1. Lindmark, Daniel & Sundström, Olle, red. Skellefteå: Artos och Norma.

En flerspråkig kyrka: Policy och mål för Svenska kyrkans arbete på andra språk än svenska. 2010. Uppsala: Svenska kyrkan.

En kyrka många språk: Inspiration och stöd för flerspråkigt församlingsliv. 2016. Uppsala: Svenska kyrkan.

Engvall, Urban (red). 2003. *Samisk kyrka: Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna*. Mitt i församlingen, Uppsala: Svenska kyrkan.

Förordning av Kungl. Maj:t gällande kyrkoherde för samer gällande från 1 juli 1959 underskriven 24 april 1959. Stockholm: Ecklesiastikdepartementet

Haglund, Mattias. 2013. *Samisk kyrka? En studie av försoningsprocessen mellan Svenska kyrkan och samerna, med jämförande utblickar mot Norge*. Lund: Lunds Universitet | Centrum för Teologi och religionsvetenskap.

Hellsten, Stig (red). 1985. *Kyrkan och samerna. Utgiven av Svenska Missionssällskapet i anledning av dess 150-åriga tillvaro*, Umeå: Svenska missionssällskapet.

Huhta, Ilkka. 1985. *Ruotsalainen, Paavo*. Biografiskt lexikon i Finland. http://www.blf.fi/artikel_print.php?id=3612 Internet hämtat 2018-05-21.

- Huuva, Kajsa & Blind, Ellacarin red. 2015. *“När jag var åtta år lämnade jag mitt hem och jag har ännu inte kommit tillbaka”*: Minnesbilder från samernas skoltid. Stockholm: Verbum
- Hylander, Ivar. 1956. *Herdabrev till Luleå stift*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag.
- Härnösand stift. 2018. *Samiskt arbete*. <https://www.svenskakyrkan.se/harnosandsstift/samiskt> Internet nedladdat 2018-05-22.
- Ideström, Jonas. 2009. *Lokal kyrklig identitet - en studie av implicit ecklesiologi med exemplet Svenska kyrkan i Flemingsberg*. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag.
- Ideström, Jonas. 2015. *Spåren i snön: Att vara kyrka i norrländska glesbygder*. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag.
- ILO 169. 2015. *Konventionen om ursprungsfolk och stamfolk*. <http://www.samer.se/4935>. Internet hämtat 2017-09-30.
- Jonzon, Bengt. 1935. *Studier i Paavo Routsalainens fromhet med särskild hänsyn till frälsningsvissheten*. Doktorsavhandling. Stockholm: Svenska kyrkans Diakonistyrelses bokförlag.
- Jonzon, Bengt. 1938. *Herdabrev till Luleå stift*. Stockholm: Svenska kyrkans Diakonistyrelses bokförlag.
- Jonzon, Bengt. 1958. *Utredning rörande den kyrkliga verksamheten bland den lapsk- och finsktalande befolkningen*, Stockholm: Kungliga Ecklesiastikdepartementet.
- Jonzon, Bengt. 1964. *Ett folk styrt av gud: Tio predikningar av Bengt Jonzon*. Stockholm: Diakonistyrelsens förlag.
- Jonzon, Bror. 1988. *Bengt Jonzon, biskop i norr*. Luleå: Skrivarförlaget / Norrbottens bildningsförbund.
- Kenndal, Robert. 2011. *Rum för det ”andra” modersmålet: Betydelser och konsekvenser av modersmålet som minoritetsspråk och transnationell språkgemenskap bland ungdomar med annat modersmål än svenska*. Licentiatuppsats, Uppsala: Uppsala universitet, Forskarskolan i Geografi. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:453326/FULLTEXT02> Internet nedladdat 2017-02-18.

Kyrkolag. 1687. *Kyrkio-Lag och Ordning som then Stormächtigste Konung och Herre, Herr CARL then Elofte, Sweriges, Göthes och Wändes Konung &c., Åhr 1686 hafwer låtit författa och Åhr 1687 af Trycket utgå och publicera.* <http://www.mlang.name/arkisto/kyrkio-lag-1686.html> Internet hämtad 2017-10-01.

Lantto, Patrik. 2003. ”Att göra sin stämma hörd”, I *Samerörelsen och svensk samepolitik 1950-1962*. Svenska Samernas Riksförbund, Umeå: Kulturgräns norr.

Lindmark, Daniel & Sundström, Olle, red. 2016. *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: En vetenskaplig antologi*. Skellefteå: Artos & Norma förlag.

Lindmark, Daniel & Sundström, Olle, red. 2017. *Samerna och Svenska kyrkan: Underlag för kyrkligt försoningsarbete*. Möklinta: Gidlunds förlag.

Lindmark, Daniel. 2016. *Skrifter från Luleå stiftshistoriska sällskap 5*, Umeå.

Luleå stifts stiftsadjunkt. <https://www.svenskakyrkan.se/luleastift/samisk-verksamhet>.
Internet hämtat 2017-09-30.

Lundmark, Bo. 2014. *Så vitt jag minns*, Skellefteå: Ord och visor förlag.

Lundmark, Lennart. 1998. *Så länge vi har marker. Samerna och staten under 600 år*. Stockholm: Rabén Prisma.

Luther, Martin. 2011. *Lilla katekesen, översättning, inledning och kommentarer av Carl Axel Aurelius och Margareta Brandby-Cöster*. Uppsala: Trossamfundet Svenska kyrkan.

Oscarsson, Erik-Oscar. 2016. ”Rastänkande och särskiljande av samer”. I *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: En vetenskaplig antologi*. Lindmark, Daniel & Sundström, Olle, red. Band 2. Artos & Norma förlag, Skellefteå.

Rasmusson, Siv. 2016. ”Samiske prester i den svenske kirke i tidlig nytid” i *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Lindmark, Daniel & Sundström, Olle red. Band 1. Skellefteå: Artos.

Riessman, Catherinne Kohler. 2008. *Narrative Methods for Human Sciences*. Los Angeles: Sage publications.

Rodhe, Edvard. *Olof Bergqvist*. Svenskt biografiskt lexikon. Riksarkivet urn:sbl:18653.
Internet hämtad 2017-07-18.

Rolén, Mats, red. 1990. *Jämtlands och Härjedalens historia 1880-1980*. Femte delen.
Östersund: Jämtlands läns museum.

Rydving, Håkan. 2016. "Samisk kyrkohistoria." I *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Band 1. Lindmark, Daniel & Sundström, Olle, red. Skellefteå: Artos och Norma.

Same Ätnam. <http://www.samer.se/4977> Internet nedladdat 2017-07-25

Samefolket. Tidskrift. <https://samefolket.se/om-samefolket/> internet nedladdat 2018-05-22.
Avskrifter ur tidigare nummer i Lunds Universitetsbibliotek.

Samer-religion. Sammanställning över böcker på samiska. <http://www.samer.se/2717> .Internet nedladdat 2017-12-12

Samer - ett ursprungsfolk i Sverige. 2013. Sametinget & Regeringskansliet. Samiskt Informations Centrum. www.samer.se

Samer i syd. <http://samerisyd.com/> Internet hämtat 2017-09-28.

Samernas skolgång: Betänkande avgivet av 1957 års Nomadskoleutredning. 1960. SOU 1960:41. Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.

Samiskt i Svenska kyrkan. <https://www.svenskakyrkan.se/samiska> Internet hämtat 2017-10-01.

Sarri Nordrå, Anna Helena & Blind Olsson, Anna Maria. 2004. *Eldsjälen Lennart Wallmark*. Jokkmokk: Samernas utbildningscentrum.

Silverman, David. 2014. *Interpreting qualitative data*. London: Sage publications Ltd.

Sundström, Olle. 2016. "Svenskkyrkliga förståelser av inhemsk samisk världsåskådning." I *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Band 2. Lindmark, Daniel & Sundström, Olle, red. Skellefteå: Artos och Norma.

SR Sapmi. *Samernas väl - ett av kyrkovalets vinnarpartier*. Intervju med Bitte Päiviö Nygård. Publicerat 19 september 2017. Internet hämtat 2017-09-23.

Sundkler, Bengt. *Jonzon, Bengt IJ*. Svenskt biografiskt lexikon. Riksarkivet, urn:sbl:12206. Internet hämtad 2017-09-27.

KRMK10 VT 2018 Olof Granstedt
2018-06-08

Svenska kyrkans forskningsenhet <https://www.svenskakyrkan.se/forskning> Internet hämtat
2018-05-23.

Thomasson, Lars. *J Israel Ruong*. Svenskt biografiskt lexikon. Riksarkivet urn:sbl:7045.
Internet hämtad 2017-05-03.

Thomasson, Lars. 1956. *Om lapparna I Jämtland och Härjedalen: Folkmängden och dess
förändringar under ett århundrande*. Nordiska Museet: Acta Lapponica XII. Stockholm:
Nordiska Museet/ Gebers förlag.

Tureby, Malin Thor & Hansson Lars, red. 2015. *Muntlig historia i teori och praktik*. Lund:
Studentlitteratur.

Unesco 1953. *The use of vernacular language in education*. Paris: UNESCO

Zachrisson, Inger. 2017. *Vivallen Upptäckten av en samisk boplats*. <http://www.samer.se/5524>
Internet hämtad 2018-05-22.

Williams, Rowan. 2005. *Why study the past? The quest for the historical Church*. Grand
Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing company.